

УНІФОРМОЛОГІЯ: КАТАЛОГ ФАХОВИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

Уніформологія – спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію генези та розвитку, а також характерні особливості службової, і в першу чергу військової, уніформи, тобто форменого костюму, однострою. Об'єкт вивчення військової уніформології складають предмети обмундирування, амуніції і знаки розрізнення, затверджені в різний час для військово-службовців (в цивільній уніформології – державних службовців, чиновників, працівників відомств, поліції, митної системи, залізничної служби, льотчиків цивільної авіації, моряків транспортного і промислового флоту, учнів освітніх закладів, членів громадських товариств, паравійськових і спортивних організацій тощо), які дозволяють встановити приналежність до збройних сил певної держави, роду військ, з'єднань, частин і підрозділів, а також розрізнити їх за воїнськими званнями (чинами, посадами).

У мережі Інтернет уніформологічна тематика представлена на веб-сайтах різного тематичного спрямування. *За типом засновників* їх можна класифікувати як:

1) сайти державних музеїв, науково-дослідних і освітніх закладів та бібліотек, де зосереджені провідні фахівці з уніформології, а також безпосередні джерельні матеріали для уніформологічних досліджень – речові та іконографічні історичні пам'ятки. На веб-сторінках розміщено, зокрема, віртуальні галереї творів історичного живопису і графіки, бази даних музейних колекцій з докладними описами й фотозображеннями опрацьованих і атрибутованих оригінальних зразків обмундирування, інсигній й військового спорядження;

2) Інтернет-сторінки, що репрезентують друковані видання уніформологічної, зброєзнавчої, військової і воєнно-історичної тематики. Наукова цінність сайтів пов'язана з можливостями швидкого ознайомлення зі змістом усіх або більшості випусків періодичних друкованих видань та зручного перегляду фахових статей, фундаментальних енциклопедичних і довідкових видань та альбомів уніформологічної тематики, опублікованих у різні роки. Насамперед це стосується малотиражних та іноземних видань, що становлять бібліографічну рідкість;

3) інформаційно-довідкові веб-ресурси, засновані військово-історичними товариствами, громадськими об'єднаннями і приватними особами. Основну увагу видавців веб-сторінок привертає історія *військового* мундиру. Переважає уніформологічна інформація фактографічного спрямування у вигляді аналітичних матеріалів – оприлюднених фахових наукових й науково-популярних статей, монографій і окремих розділів, а також коротких

популярних і науково-популярних ілюстрованих статей, підготовлених спеціально для сайтів військовими істориками і аматорами. На багатьох веб-сторінках, крім того, розміщено першоджерела, зокрема актові матеріали у вигляді цифрових копій опублікованих збірників документів, окремих указів, військових уставів та Правил носіння форми одягу військовослужбовцями та працівниками відомчих служб. Деякі сайти, насамперед інформаційно-довідкові ресурси для колекціонерів, представляють цифрові галереї атрибутованих історичних фотографій із портретами військовиків, а також віртуальні виставки / каталоги предметів обмундирування, спорядження, формених аксесуарів та інсигній із приватних та музейних колекцій. Найбільшу цінність представляють каталоги-визначники й класифікатори, що дозволяють орієнтуватися в формених аксесуарах і мають виключне значення для дослідників, колекціонерів та музейних працівників;

4) комерційні сайти, що репрезентують аукціонні доми та антикварні магазини, які спеціалізуються на торгівлі мілітарією. Їм належить заслуга у введенні до наукового обігу нових речових джерел за допомогою створення анотованих онлайн-каталогів оригінальних зразків історичного обмундирування, військового спорядження, формених аксесуарів та інсигній із приватних колекцій, атрибутованих фахівцями.

У пропонованому нижче Каталогі представлено опис найбільш цінних і цікавих з фактографічного, джерелознавчого і теоретичного боку українських та іноземних веб-ресурсів уніформологічної тематики. З-поміж зарубіжних сайтів ми відібрали насамперед ті, що тією чи іншою мірою містять інформацію про українські історичні однострої, а також уніформи збройних сил тих держав, що брали участь у воєнних конфліктах, в яких були задіяні українські війська. Також включено кілька веб-ресурсів у вигляді аналітичних матеріалів, що зачіпають теоретичні аспекти уніформології як галузі наукових знань.

Інтернет-ресурси державних музеїв, науково-дослідних і освітніх закладів та бібліотек

Українська армія /Украинская армия/ The Ukrainian Army.

Адреса в Інтернеті: <http://www.uarmy.com.ua>. Ресурс репрезентує у віртуальному просторі Центральний музей Збройних Сил України (далі – ЦМЗС) та його філії, розташовані в м. Києві, Луцьку та Балакліві (Україна), а також Музей Ракетних військ стратегічного призначення. Експозиція ЦМЗС присвячена історії військової справи на теренах України від доісторичних часів до створення власних (сучасних національних) Збройних Сил. Домінують матеріали періоду ХХ ст. Значну увагу приділено розвитку озброєнь, обмундируванню і спорядженню, військовій символіці українських військ. Поштова адреса ЦМЗС: 01021, Київ-21, вул. М. Грушевського, 30/1. Тел.: (044) 294-62-12, факс: 294-64-76; Музею ракетних сил стратегічного призна-

чення: смт. Побузьке, Голованівський р-н, Кіровоградська область, Україна. Адреса електронної скриньки: milmuz@carrier.kiev.ua. Мова сайту – українська / російська / англійська. Портал засновано Центральним музеєм Збройних Сил України. Пошук по сайту можливий за допомогою пошуковика Google. У структурі сайту передбачено вісім основних розділів, поділених на тематичні підрозділи. Чотири розділи присвячено безпосередньо музеям: надано інформацію стосовно історії виникнення та діяльності музеїв, розміщено описи та фотоматеріали основних експозиційних розділів центрального музею та його філій. Два розділи присвячено друкованим виданням Музею та один – емблемам українського війська. Останній вміщує детальний каталог емблем усіх військових частин, з'єднань та навчальних закладів сучасної української армії зі списком посилань із двох позицій, поданий українською, російською та англійською мовами. Науково-довідкова уніформознавча інформація представлена фотографіями музейних експонатів та бібліографічними описами музейних видань, серед яких відзначимо випуски часопису «Військово-історичний альманах» (див. нижче), починаючи від його заснування (2000), та книгу В. Карпова та Д. Табачника «Військова символіка держави».

Центральний Музей Вооруженных Сил / Central Armed Forces Museum (Центральний Музей Збройних Сил). Адреса в Інтернеті: <http://www.armymuseum.ru/index.html>. Електронна пошта: army@nm.ru. Мова ресурсу – російська / англійська. Портал засновано Російським військово-історичним товариством у 2001 р. Ресурс представляє у віртуальному просторі Центральний музей Збройних Сил (далі – ЦМВС), розташований в м. Москва (РФ). Експозиція музею присвячена війську Стародавньої Русі, Російській Імператорській і Білим арміям, Червоній і Радянській Арміям та Російській Визвольній Армії. Навігація по сайту здійснюється через систему двох меню – сталого головного та підпорядкованого, зміст якого визначається обраною тематикою. У розділі «ЦМВС» зосереджено інформацію безпосередньо про Музей, його історію, графік роботи, експозиції, виставками, персонал. Підрозділ «История создания» знайомить відвідувача з історією творення Музею та його колекціями. В підрозділі «Путешествие» представлено фотографії експозиційних залів Музею та окремих експонатів, серед яких чимало предметів обмундирування і спорядження військ Росії і СРСР та армій інших держав. У розділах, присвячених історії російської армії («Империя», «Белые», «РККА», «РОА», «СА», що їх поділено на тематичні підрозділи, проілюстровані фоторепродукціями експонатів постійно діючих виставок), наявні частково заповнені підрозділи «Форма», створені для розміщення довідкової й візуальної інформації про елементи уніформи і мундирні аксесуари. Надзвичайно інформативним виглядає розділ «Музеи», який вміщує один з найбільших в Мережі каталог-гід по кращих російських й іноземних військово-історичних музеях та колекціях (сторінка перебуває у розробці): подається розлога довідка щодо місцезнаходження, контактних

даних, офіційного веб-сайту, графіку і правил відвідування, історії творення та публічно-освітніх заходів музею та формування його колекцій, а також – стислий огляд експозиційних залів, проілюстрований фоторепродукціями експонатів. В розділі «Links» розміщено невеликий список посилань на сайти музеїв та інших ресурсів з воєнної історії.

ЦМВС має ще один, офіційний сайт за адресою <http://www.cmaf.ru>, де представлено інформацію значно меншого обсягу. Мова: російська / англійська. Поштова адреса музею: 129110, г.Москва, Российская Федерация, ул. Советской Армии, 2. E-mail: cmvs@mail.ru. Автовідповідач: +7 (495) 681-48-77. Тел./факс: +7 (495) 681-18-80. У структурі сайту передбачено вісім розділів, п'ять із яких мають підпорядковане меню. Для зручності ознайомлення з матеріалами порталу відвідувачам доступні Карта сайту і простий пошук по сайту. В підрозділі «Вещевой фонд» розділу «Фондовые коллекции» міститься коротка інформація щодо складу колекції форменого одягу, спорядження і знаків розрізнення, історії і джерел її формування, а також контактний телефон, розклад прийому і список необхідних документів для відвідувачів фонду. Також уваги заслуговує підрозділ «Фотофонд», де представлено коротку характеристику колекції фотодокументів, що нараховує більш як 100 тис. фотографій і альбомів з фотографіями (від часів Російсько-японської війни 1904–1905 рр. до будівництва сучасних ЗС РФ включно).

Государственный Эрмитаж / The State Hermitage Museum (Державний Ермітаж). Адреса в Інтернеті: http://www.hermitagemuseum.org/html_Ru/index.html. Вельми потужний довідковий ресурс, що офіційно репрезентує в мережі Інтернет музей Державний Ермітаж (Росія), знаний своїми численними зібраннями, які охоплюють світову культуру від доісторичних часів до сучасності. Поштова адреса музею: Эрмитаж. Россия, 190000, Санкт-Петербург, Дворцовая набережная, 34. Тел.: (812) 710-90-79, факс: (812) 570-47-58. Адреса електронної скриньки: chancery@hermitage.ru. Сайт засновано 2003 р. Мова ресурсу – російська / англійська. Доступ до матеріалів порталу уможливорюється за допомогою інтерактивної карти сайту та великого сталого меню. Найбільшу наукову цінність представляє розділ «Цифровая коллекция», який знайомить відвідувача сайту з новою віртуальною галереєю, що представляє фоторепродукції багатьох експонатів Державного Ермітажу з високим дозволом. Усі експонати упорядковано за 12-ма категоріями, а всередині кожної групи класифіковано за типами. Для уніформолога інтерес можуть представляти насамперед матеріали груп «Костюм» та «Оружие», перегляд яких організовано по країнах (за політично-географічною ознакою), а також категорії «Живопись, графика» – з можливістю перегляду або за авторами, або за найменуванням експонатів. Усі предмети детально атрибутовано – за місцем і часом виготовлення, матеріалами, габаритами, приналежністю та джерелом надходження до Музею. Скориставшись сервісом Складного пошуку, можна знайти певний експонат цифрової колекції за його атрибутами (метаданими), зокрема такими як: назва, автор/май-

стер, майстерня/фірма, центр виробництва, країна/держава/регіон, стиль, жанр, тема та дата. Крім того, наявний також швидкий пошук за ключовими словами по усьому Web-сайту Ермітажу, в тому числі в Цифровій колекції. В розділі «История Эрмитажа», який присвячено історії Музею, його будівель і колекцій, слід звернути увагу на підрозділ «Военная галерея 1812 года в Зимнем дворце». Тут відвідувач може ознайомитися з історією створення Военної галереї, яка налічує понад 300 портретів героїв війни з Наполеоном, що прославили Росію своїми подвигами, та переглянути усі портрети у цифровому вимірі. Більшість творів виконав у 1820-х роках відомий англійський живописець Джордж Доу. У розділі «Выставки» представлено описи і дати поточних тимчасових виставок в Ермітажі, анонси майбутніх виставок, інформацію про виставки, що репрезентують колекції Ермітажу в інших музеях, а також архів виставок, що проходили у Музеї з 1999 року.

Музей-панорама «Бородинская битва» (Музей-панорама «Бородинська битва»). Адреса в Інтернеті: www.1812panorama.ru. Ресурс офіційно представляє в І-неті Музей-панораму «Бородинська битва» (Росія). Експозиція Музею присвячена Вітчизняній війні 1812 року і представлена обширними колекціями живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, предметами обмундирування, спорядження і озброєння. Адреса музею: 121170, г. Москва, Кутузовский проспект, д. 38. Тел.: (499) 148-19-67. E-mail: mpbb@mail.ru. Сайт засновано 2008 р. Мова ресурсу – російська. Пошуку по сайту немає. Доступ до інформації забезпечується сталим меню, що складається з восьми розділів. Для уніформолога значний інтерес представляє розділ «Коллекции Музея», який має внутрішнє, підпорядковане меню. Тут, зокрема, можна переглянути цифрову галерею, що представляє добірку зображень творів живопису і графіки (портрети і батальні сцени), що їх присвячено головним військовим діячам/командувачам і кампаніям періоду наполеонівських воєн. Особливу цінність становлять рисунки художників-фронтників (оригінали і копії).

Бородино – Государственный Бородинский военно-исторический музей-заповедник – официальный сайт (Бородіно – Державний Бородинський воєнно-історичний музей-заповідник – офіційний сайт). Адреса в Інтернеті: www.borodino.ru. Мова ресурсу: російська / англійська. Поштова адреса музею: 143240, Московская обл., Можайский р-он, с. Бородино. Тел./факс: (код 496-38) адміністрація – 6-32-23, екскурсійний відділ – 5-15-22; 5-15-46. E-mail: borodino@borodino.ru. В експозиції Музею представлено живописні і графічні портрети полководців, батальні композиції, обмундирування, озброєння і спорядження французької і російської армій, предмети декоративно-ужиткового мистецтва, скульптурні витвори, книги, документи. В колекції військового костюму домінують мундири рядового складу Російської армії і армій західноєвропейських країн першої чверті XIX ст. На сайті розміщено загальні відомості про музей-заповідник, короткий опис експозиції і колекцій; інформацію про воєнно-історичні пам'ятки; перелік

і опис екскурсій; матеріали про Бородінську битву 1812 р. Є простий пошук по усьому порталу. Навігацію по сайту забезпечує складне багаторівневе меню. Важлива для уніформолога інформація зосереджена у вельми інформативному (в науковому відношенні) розділі «Спеціалістам». У підрозділі «Фонди» розміщено загальну інформацію про історію формування фондів колекцій, а також добірку фоторепродукцій експонатів, що їх згруповано за категоріями: Нові надходження, озброєння, обмундирування, живопис, графіка, скульптура, рідкісна книга, археологія. У підрозділі «Публикации» представлено інтерактивні версії матеріалів наукових конференцій, збірників наукових праць, каталогів виставок, що їх присвячено наполеонівським війнам, Вітчизняній війні 1812 р. і Бородінській битві, колекціям Музею. На сторінці можна ознайомитися із змістом збірників та вільно завантажити більшість статей (у форматі MS Word). Серед статей різноманітної тематики можна знайти і завантажити декілька робіт, присвячених історії, колекціям, вивченню і реконструкції форменого одягу і спорядження російської та іноземних армій початку XIX ст. Підрозділ «Передвижные выставки» містить стислі описи пересувних виставок, що їх проводить Музей. Виставки включають оригінальні предмети обмундирування і спорядження армій Росії, Франції, германських держав, Швеції, Великобританії, військовий портрет і батальні композиції.

Московский Кремль (Московський Кремль). Адреса в Інтернеті: <http://www.kreml.ru/>. Сайт офіційно репрезентує у віртуальному просторі Державний історико-культурний музей-заповідник «Московський Кремль» (Росія). Поштова адреса: 103073, Москва, Кремль, ФГБУК ГИКМЗ «Московский Кремль». Приймальня генерального директора – тел.: 624-55-03, 691-66-62. Відділ міжнародних зв'язків – тел.: (495) 697-80-86, тел./факс: (495) 697-17-83, e-mail: interdep@kremlin.museum.ru. Сайт засновано 2002 р. Мова ресурсу – російська / англійська. Навігація по сайту здійснюється за допомогою складного сталого меню, розміщеного на головній сторінці. Однак, через його незручність (некомпактність, перевантаженість і графічну неоднорідність) радимо скористатись для перегляду сторінок ресурсу повною, добре деталізованою інтерактивною картою сайту, винесеною окремим пунктом. В розділі «Музеи в Кремле» інтерес для уніформолога може становити сторінка, присвячена експозиції Оружейної Палати – музею-скарбниці, колекції якого відображають найважливіші етапи розвитку Російської держави, історію світової культури. В музеї представлено давні державні регалії, парадний царський одяг і коронаційне плаття, ношу церковних ієрархів, коштовні тканини, художні вироби зі срібла і фарфору, пам'ятки зброярської майстерності, предмети парадного кінського убору та екіпажі. На веб-сторінці можна знайти стислу характеристику колекцій, описи і фотографії усіх вітрин та експонатів по залах музею. Зокрема, увагу варто звернути на Зал 6. «Драгоценные ткани, лицевое и орнаментальное шитье XIV–XVIII веков. Светский костюм в России XVI – начала XX века» та Зал 8. «Предметы

парадного конського убранства XVI–XVIII століть». В розділі «Виставки» можна знайти описи всіх виставок з 2001 р. по теперешній час, що проводились в Московському Кремлі, а також тих, що представляли колекції Музеїв Кремля в інших музеях Росії та за кордоном. Усі довідкові статті проілюстровано підбіркою зображень найцікавіших експонатів виставок. Крім того, представлена можливість здійснити віртуальний візит на деякі з виставок, що проходили в Московському Кремлі з 2001 р., зокрема і ознайомитися з каталогом деяких із експонованих предметів, під збільшеними зображеннями яких подано короткий історичний коментар. В розділі «Виртуальные выставки» на увагу заслуговує виставка «Костюм российских императоров и императриц из собрания Музеев Кремля», яка представляє парадні костюми, починаючи з епохи Петра I і закінчуючи правлінням останнього імператора Миколи II. Усі відібрані експонати супроводжуються розлогіми описами. Розділ «Издания музея» містить довідкову інформацію про всі друковані і електронні видання Музею з 1994 р., включаючи каталоги виставок, книги, альбоми, тези доповідей, наукові збірники та ін. Веб-сторінка «Галерея изображений» (<http://imagesgallery.kreml.ru/kse2/index.seam>) дозволяє переглянути онлайн каталог цифрових зображень предметів із зібрання Музеїв Московського Кремля, що наразі налічує понад 2000 атрибутованих експонатів. Вони представляють всі музейні колекції і дають можливість детально розглянути кожен предмет. Зручний Пошук предметів організовано за такими параметрами як: типологія (предметний класифікатор), тематичні підбірки, колекції, персоналії, місце і час створення, публікації, найменування, будь-яке слово. Доступним є розширений пошук по усьому сайту.

U.S. Army Quartermaster Museum – Fort Lee, Virginia (Квартирмейстерський Музей Армії США – Форт Лі, Вірджинія). Адреса в Інтернеті: <http://www.qmmuseum.lee.army.mil>. Офіційний сайт Квартирмейстерського Музею Армії США. З 1957 р. Музей оберігає історію і спадок інтендантської служби армії США з 1775 р. до теперішнього часу. Поштова адреса: U.S. Army Quartermaster Museum. 1201 22nd Street. Fort Lee, VA 23801. E-mail: usarmy.lee.tradoc.mbx.lee-qmmuseumweb-org@mail.mil. Тел.: (804) 734-4203. Факс: (804) 734-4359. Мова ресурсу: англійська. Навігація по сайту здійснюється за допомогою багаторівневого меню, а також інтерактивної карти сайту. Є простий пошук по сайту. На сторінках розділу «Collections» можна знайти стислу характеристику музейних колекцій одягу, спорядження та інсигній (знаків розрізнення, військової символіки). Основна уніформологічна інформація зосереджена у величезному, складно структурованому розділі «QM History Research». Зокрема, слід виокремити в його меню пункт «History & Traditions», який переносить користувача на веб-сторінку «Quartermaster History». В рубриці *Quartermaster Functional Area History* значний інтерес представляють насамперед веб-сторінки «Army Clothing History» (http://www.qmfound.com/army_clothing_history.htm) та «Army Heraldry» (http://www.qmfound.com/army_heraldry.htm), на яких розміщено близько двох

десятиків класичних історичних студій й критичних статей (переважно передрукованих з часопису «The Quartermaster Review») та різні довідкові матеріали з історії уніформи та інсигній Армії США, включаючи екстракти текстів та літографії із ескізами інсигній, взяті з офіційних військових приписів для військовослужбовців Армії США різних років, фоторепродукції і описи емблем (шифровок), а також підбірку оригінальних фотографій американських військових часів Громадянської війни з колекції Квартирмейстерського Музею «Civil War Enlisted Uniforms».

Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie (Музей Війська Польського у Варшаві). Адреса в Інтернеті: <http://www.muzeumwp.pl>. Ресурс офіційно репрезентує в І-неті варшавський Музей Війська Польського. Величезна експозиція музею присвячена історії збройних сил Польщі від середньовіччя до сьогодення й налічує понад 250 тис. експонатів. Поштова адреса музею: 00-495, Polska, Warszawa, Al. Jerozolimskie 3. Електронна скринька: muzeumwp@muzeumwp.pl, sekretariat@muzeumwp.pl. Тел.: 022 629-52-71(72), факс: 022 628-58-43. Мова ресурсу – польська. Перегляд матеріалів сайту забезпечує стале меню. Корисна для уніформолога інформація переважно зосереджена у підрозділах «Zbiory» та «eMWPaedia» розділу «Zwiedzanie», які знайомлять відвідувача з музейними колекціями. Зокрема, у відділах «Umundurowania i oporządzenia żołnierskie» та «Oporządzenie jeździeckie» першого з підрозділів наведено стислу характеристику колекції уніформ, елементів обмундирування і спорядження польських військових, що налічує понад 21 тис. експонатів, охоплюючи хронологічно період з другої половини XVIII до кінця XX ст., а також – колекції кінського убору, що нараховує понад 2100 предметів кінського спорядження од XVII до XX ст. Але головний науковий інтерес представляє підрозділ «eMWPaedia» – віртуальна інтерактивна енциклопедія Музею Війська Польського у Варшаві, яка містить розлогі довідкові статті про найцінніші предмети музейних колекцій. Проект перебуває в стадії постійного розвитку. Перегляд/пошук енциклопедичних статей організовано за абеткою, за тематичними групами і за хронологічним критерієм. В тематичному класифікаторі ілюстративний і довідковий матеріал про зразки обмундирування, спорядження та інсигній із музейного зібрання розміщено в рубриках «Umundurowanie» і «Pozostałe». Також можна скористатися простим Пошуком експонатів за ключовими словами. Статті містять детальні описи експонатів, їхні фоторепродукції, а в багатьох випадках – ще й короткий історичний коментар.

National Army Museum, London (Національний Музей Армії, Лондон). Адреса в Інтернеті: <http://www.nam.ac.uk>. Офіційний веб-сайт Національного Музею Армії (Великобританія), заснований 2006 р. Поштова адреса: National Army Museum, Royal Hospital Road, Chelsea, London, SW3 4HT. E-mail: info@nam.ac.uk. Контактний тел.: 020 7730 0717, для довідок: 020 7881 6606. Факс: 020 7823 6573. Національний Музей Армії у Челсі демонструє історію британських сухопутних військ з XV ст. до сьогодення, а також історію

сухопутних військ країн Співдружності до часу отримання ними незалежності. Зокрема, колекції Відділу «Uniforms, Badges & Medals» включають понад 80000 предметів військового чоловічого і жіночого одягу, починаючи з середини XVII ст. до наших днів. Неабиякий інтерес також представляють колекції архівів, фото- і кінодокументів, витворів живопису і графіки. Навігація по сайту здійснюється через інтерактивну карту сайту та складне багаторівневе меню. Також на сайті діє пошуковик Search. Найбільший інтерес представляє розділ «Collection». Зокрема, пункт «Online Collection» переносить до онлайнної цифрової колекції Музею, яка представляє у відкритому доступі деякі ресурси (добірку атрибутованих експонатів) із галерей і фондів Музею. Відвідувачам запропоновано як Простий Пошук в базі даних – за ключовими словами / назвою об'єкту, так і Розширений. Останній дозволяє відфільтрувати контент за типологічним критерієм (усі об'єкти згруповано за музейними Відділами і далі – за підкатегоріями), а також за назвою полку або підрозділу, за війною, кампанією, битвою або подією, за територіальною і хронологічною ознаками та іншими метаданими. Крім того, надано можливість вивчення колекції за низкою Тем, а також за Онлайн-виставками.

National Maritime Museum (Національний Морський музей). Адреса в Інтернеті: <http://collections.rmg.co.uk/>, (стапа) <http://www.nmm.ac.uk/>. Офіційний веб-сайт Національного Морського музею (Великобританія). Заснований у 2008 р. Мова ресурсу – англійська. Поштова адреса: National Maritime Museum, Park Row, Greenwich, LONDON SE10 9NF. Тел.: +44 (0)20 8858 4422, автовідповідач: +44 (0)20 8312 6565. E-mail: comments@nmm.ac.uk. Є пошук по сайту. Розділ «Collections» простого сталого меню надає відкритий доступ до онлайнного перегляду основних колекцій Музею, які сформовані за типом предметів (<http://collections.rmg.co.uk/collections.html#?cbrowse>). Інтерес представляють насамперед експонати колекції «Uniforms». Розділ містить короткий опис музейної колекції уніформ (налічує понад 7000 атрибутованих зразків форменого і церемоніального одягу та аксесуарів) та цифровий каталог, що представляє велику добірку атрибутованих експонатів, від перших мундирів Королівського Флоту 1748 р. до зразків уніформ XX ст., з можливістю завантаження усіх фотозображень і записів. Окрім колекції уніформ, корисні матеріали дослідники можуть знайти в музейній колекції історичних фотографій та колекції образотворчого мистецтва. Для зручності перегляду цифрових колекцій відвідувачам надано можливість відфільтрувати контент за такими параметрами як: тип (найменування) предмету, виробник, століття, подія, місце виробництва, теги. Доступна також функція простого пошуку по онлайнній колекції за ключовими словами і хронологічною ознакою.

Australian War Memorial (Австралійський Воєнний Меморіал). Адреса в Інтернеті: <http://www.awm.gov.au>. Сайт офіційно представляє в мережі Австралійський Воєнний Меморіал. Поштова адреса: GPO Box 345, Canberra

ACT 2601, AUSTRALIA. E-mail: info@awm.gov.au. Тел.: +61 (02) 6243 4211, факс: +61 (02) 6243 4325. Мова ресурсу – англійська. Навігація по сайту здійснюється за допомогою двох меню: сталого головного та підпорядкованого, зміст якого визначається обраною тематикою. Корисна для уніформолога інформація зосереджена в розділі «Collection». Зокрема, пункт меню «Search» переносить до пошукового сервісу в базі даних онлайн-колекції Меморіалу. Відвідувачам сайту запропоновано простий та розширений пошуки об'єктів колекції. Перший організовано за фразою або ключовими словами та за воєнними конфліктами чи хронологічним критерієм. Розширений пошук дозволяє зробити запит за такими параметрами як: область (група, категорія) музейної колекції та конкретна предметна підкатегорія; конфлікти й миротворчі операції; хронологічний період; ключові слова і точна фраза. Головний інтерес представляє категорія «Heraldry» (Геральдика). Обширна музейна колекція Військової Геральдики охоплює широкий спектр матеріалів, які ілюструють військову історію Австралії від колоніального періоду країни до сучасних воєнних конфліктів і миротворчих операцій, включаючи зокрема обмундирування, форменні аксесуари, знаки розрізнення, шоломи і персональне спорядження австралійських, союзних і ворожих збройних сил. В електронній базі даних можна знайти фотографії, детальні описи й історичні коментарі до кількох тисяч атрибутованих експонатів зазначених предметних груп музейної колекції. Також варто переглянути величезний онлайн-каталог воєнних фотографій.

The Metropolitan Museum of Art (Музей мистецтв «Метрополітен»).

Адреса в Інтернеті: <http://www.metmuseum.org>. Портал офіційно репрезентує Музей мистецтв «Метрополітен» (США) – провідний музей мистецтв у світі, колекції якого загалом налічують понад двох мільйонів експонатів, охоплюючи більш як п'ять тисячоліть історії світової культури. Поштова адреса музею: The Metropolitan Museum of Art, 1000 Fifth Avenue, New York, New York 10028-0198, USA. Адреса електронної скриньки: education@metmuseum.org. Тел.: 212-535-7710. Мова сайту: англійська. Доступний простий та розширений пошук по сайту. Перегляд матеріалів здійснюється через систему багаторівневого меню. Основна наукова інформація зібрана у розділі «Collections», що складається з семи підрозділів. Пункт «Search the Collections» надає доступ до цифрової бази даних, що містить інформацію про майже 360 тис. об'єктів із фондів зібрань Музею. База даних колекції упорядкована за департаментами Музею. Окремі записи у каталозі включають інформацію про предмет, а також зображення (за їх наявності). Пошуковий сервіс дозволяє відвідувачам сайту звузити пошук в базі даних, уточнивши запит за такими критеріями як: найменування об'єкту, творець/виробник, хронологічний період, географічна приналежність (країна або регіон), тип предмету, матеріал або інші ключові слова. В колекції департаменту «The Costume Institute» можна знайти, зокрема, записи із атрибуційною інформацією і детальними зображеннями близько 70 зразків військових уніформ, елементів

військового одягу та аксесуарів американських та європейських військ XVIII–XX ст.

Schweizerisches Nationalmuseum (Швейцарський Національний музей). Адреса в Інтернеті: <http://www.musee-suisse.ch/d/index.php>. Ресурс офіційно репрезентує в Мережі Швейцарський Національний музей у м. Цюріху. Постійна експозиція музею висвітлює культурну історію Швейцарії від початку до сьогодення, дає уявлення про швейцарську самобутність, багатство історії й культури країни. Поштова адреса: Управління німецькомовної Швейцарії – Schweizerisches Nationalmuseum. Landesmuseum Zürich, Museumstrasse 2, 8021 Zürich. Тел.: +41 (0)44 218 65 11, факс: +41 (0)44 211 29 49. E-mail: kanzlei@snm.admin.ch. Управління франкомовної Швейцарії – Musée national suisse. Château de Prangins, 1197 Prangins. Тел.: +41 (0)22 994 88 90, факс: +41 (0)22 994 88 98. E-mail: info.prangins@snm.admin.ch. Мова сайту – німецька / французька / італійська / англійська. Перегляд матеріалів сайту уможливується за допомогою карти сайту та сталого меню. Корисна для уніформолога інформація зосереджена в розділі «Sammlungen» (Колекції), який має підпорядковане стале меню. В підрозділі «Sammlung und Dokumentation» (Колекції та документація) представлено відомості про музейні колекції. Зокрема, на сторінці, присвяченій колекції уніформ («Uniformen»), подається коротка характеристика збірки стосовно її значення, складу і спеціалізації, історії формування. Колекція нараховує близько 800 зразків уніформ, майже стільки ж головних уборів, а також понад 1000 предметів військового спорядження і знаків розрізнення (інсигній). Крім того, пункт меню «Sammlungen online» дозволяє перейти на веб-сторінку «Webcollection» (<http://webcollection.landemuseen.ch/>), на якій можна ознайомитись з онлайн-вою колекцією (німецькою, французькою та італійською мовами), що виступає в якості платформи для презентації музейних збірок в Інтернеті. Пошук/перегляд по онлайнівій колекції організовано за музейними колекціями і за ключовими словами. Окремі записи в базі даних включають зображення об'єкту із високим дозволом та коротку атрибуційну інформацію. Зокрема, в базі даних наразі представлено понад 160 зразків швейцарських уніформ та формених аксесуарів, включаючи амуніцію і персональне спорядження (застереження: у франкомовному та італомовному каталозі веб-колекції представлено майже удвічі меншу кількість експонатів, аніж в німецькомовному!) Корисну інформацію про однострої XVIII–XIX ст. можна також знайти в колекції історичної Графіки, більшість експонатів якої є цінними історичними документами, візуальним джерелом історичної інформації. Колекція включає, зокрема, ескізи традиційних костюмів, рисунки і літографії/гравюри із зображенням військових та уніформ.

Statens försvarshistoriska armémuseum – SFHM (Національний воєнно-історичний Музей Армії). Адреса в Інтернеті: www.armemuseum.se, <http://www.sfhm.se>. Сайт офіційно репрезентує Музей Армії у Стокгольмі (Швеція), який експонує військову історію Швеції з часів вікінгів. Поштова

адреса музею: Armémuseum. Riddargatan 13, Box 14095, 104 41 Stockholm. Тел.: +46 8 51 95 63 00, e-mail: info@armemuseum.se. Мова ресурсу – шведська. Перегляд матеріалів порталу здійснюється за допомогою карти сайту та сталого меню. В розділі «Utställningar» (Виставки) розміщено описи і фотографії постійно діючих музейних експозицій, сформованих хронологічно і тематично, а також інформацію про тимчасові поточні і попередні виставки у музеї, починаючи з 2002 року, та поточні пересувні виставки експонатів із зібрання Музею Армії. В розділі «Bibliotek & arkiv» (Бібліотека і архіви) на увагу заслуговує підрозділ «Länkar» (Посилання), який містить довгий список посилань на сайти, пов'язані з військовою історією, дослідженням воєнних конфліктів тощо, зокрема близько півсотні веб-сайтів військових музеїв Швеції і світу. Основна наукова інформація знаходиться у розділі «Föremål». Пункт меню «Sök i samlingarna» (Огляд колекцій) переносить до пошукового сервісу «DigitaltMuseum» (Цифровий Музей) (<http://www.digitaltmuseum.se/>), який дає можливість ознайомитися з колекцією Музею Армії безпосередньо з веб-сайта. Музей володіє колосальною колекцією форменого одягу від 1700 до 2000-х років, що нараховує близько 10000 предметів обмундирування, спорядження, аксесуарів та інсигній. Пошук/перегляд об'єктів організовано за ключовими словами. Користувач може скористатися як простою формою пошука, так і розширеним пошуковиком. Останній призначений для цілеспрямованого пошуку в конкретних сферах. Записи в базі даних містять зображення і стислу атрибуційну інформацію про експонат, а в деяких випадках – ще й детальний опис. Система гіперпосилань в кожному записі дозволяє переглянути всі споріднені об'єкти в спільній предметній або зазначеній тематичній категорії. Уніформологу варто розпочинати пошук за широкою тематичною категорією «uniform», в якій представлено майже 12 тис. записів стосовно зразків уніформ, предметів обмундирування, амуніції, аксесуарів, знаків розрізнення, а також фотодокументів.

Koninklijk Legermuseum. Royal Museum of the Armed Forces and of Military History. Brussels – Belgium (Королівський Музей армії. Королівський Музей Збройних Сил і Воєнної Історії. Брюссель – Бельгія). Адреса в Інтернеті: <http://www.klm-mra.be>. Офіційний сайт Королівського Музею армії, розташованого в Брюсселі. Заснований 2003 р. Мова сайту: голландська / французька / англійська. E-mail: marie-helene.billwatsch@klm-mra.be, infocom@klm-mra.be. Поштова адреса музею: Jubelpark 3, 1000 Brussels (Belgium). Тел.: +32-(0)2 737 78 33 (Приймальна), +32-(0)2 737 78 11 (Оператор). Факс: +32-(0)2 737 78 02. Навігацію по сайту забезпечують інтерактивна карта сайту та система двох меню: багаторівневого та сталого. Пункт сталого меню «Колекція онлайн» / пункт «База даних колекції» в розділі «Колекції» багаторівневого меню (<http://www.klm-mra.be/klm-new/engels/main01.php?id=collecties/collectiebestand/>) переносить відвідувача до електронної бази даних зібрань Музею з простим пошуковим сервісом, організованим за ключовими словами. Записи включають інвентарний №,

найменування та зображення експонату. Музей володіє збіркою історичних уніформ та формених аксесуарів як бельгійських, так і іноземних армій, включаючи і українські національні збройні формування початку ХХ ст.

Інститут історії України НАН України. Адреса в Інтернеті: www.history.org.ua. Портал офіційно представляє в Мережі Інститут історії України НАН України. Сайт присвячено науково-дослідній та науково-організаційній діяльності цієї наукової установи. Заснований 2008 р. Мова ресурсу – українська / англійська. Поштова адреса: 01001, м. Київ, вул. Михайла Грушевського, 4. Тел./факс: +38044 279 6362. Адреса електронної скриньки: institute@history.org.ua. Відвідувачам сайту доступні бібліографія наукових праць співробітників Інституту за останні роки та pdf-версії його періодичних видань. Уніформологічна інформація зосереджена переважно на веб-сторінці «Спеціальні історичні дисципліни. Питання теорії та методики» (<http://www.history.org.ua/index.php?litera&askAbout=sid>), присвяченій інститутському збірнику наукових праць «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики». У 2001 р. у збірнику започатковано рубрику «Уніформологія». На сайті розміщено у відкритому доступі повнотекстові інтерактивні версії усіх чисел збірника, починаючи з 1997 р. Тут представлені повні тексти більшості статей уніформологічної тематики, що вийшли друком у різні роки, з можливістю їх завантаження на ПК. Крім того, заслуговує на увагу веб-сторінка, присвячена інститутському збірнику наукових праць «Історико-географічні дослідження в Україні» (<http://www.history.org.ua/index.php?litera&askAbout=geo>), яку, подібно до збірника «СІД», упорядковує та готує до друку відділ спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту. На сайті представлено повнотекстові версії випусків збірника з 1990 року, на сторінках яких епізодично висвітлюються фактографічні питання української уніформології, зокрема козацько-гетьманського періоду (у випусках 7, 9, 10).

The Anne S.K. Brown Military Collection // Brown University Library (Військова Колекція Енни С. К. Браун // Бібліотека Університету Брауна). Адреса в Інтернеті: <http://library.brown.edu/collections/askb/>. Сторінка представляє у віртуальному просторі Військову Колекцію Енни С.К. Браун, яка зберігається у фондах Бібліотеки Університету Брауна (Род-Айленд, США). Мова сайту – англійська. Ресурс засновано Університетом Брауна і розміщено на його ж порталі. Поштова адреса бібліотеки: 20 Prospect Street / Box A, Brown University Library, Providence, Rhode Island, 02912-0001, USA. Тел.: (401) 863-2414, факс: (401) 863-2093. E-mail: askb@brown.edu. Колекція Енни С. К. Браун – провідна американська збірка матеріалу, присвяченого історії та іконографії військових та воїнської служби, та одна з найкрупніших у світі колекцій, присвячених вивченню військової і флотської уніформи. Вона формувалася впродовж сорока років зусиллями покійної пані Браун (р.ж. 1906–1985) і продовжує зростати. Колекція включає близько 14000 друкованих книг і періодичних видань, 18000 альбомів замальовок й вирізків,

рукописів, друкованих портфелів (які містять тисячі гравюр і рисунків), а також збірку *графіки*, що налічує понад 15000 окремих гравюр (естампів), акварелей, рисунків олівцем, картин маслом і фотографій. В хронологічному відношенні матеріали Військової колекції охоплюють приблизно період 1500–1945 рр., з основним акцентом на XVIII і XIX ст. Перегляд веб-ресурсу забезпечує система гіперпосилань, розмішених на головній сторінці. В розділах «Introduction to the Collection» та «The Collection» представлена інформація стосовно складу, історії формування колекції та змісту її складових розділів, класифікованих за предметним і тематичним параметрами. Гіперпосилання «Digital Archive» (Цифровий архів) переносить відвідувача на сторінку «Prints, Drawings & Watercolors from the Anne S.K. Brown Military Collection» (<http://library.brown.edu/cds/askb/index.html>), яка надає можливість переглянути цифрові зображення значної кількості ілюстративних матеріалів (естампів, рисунків і акварелей) із графічної збірки Військової колекції. Усі цифрові зображення супроводжуються атрибуційною інформацією про об'єкт (метаданими), що включає: заголовок, дані про час і місце видання /створення та автора(-ів) малюнку чи естампу, а також фізичний і абстрактний описи, походження, тематичні рубрики, жанр і серію об'єкту колекції. Є можливість деталізації зображення та його завантаження. Перегляд колекції «Browse» здійснюється за допомогою кількох каталогів-класифікаторів, три з яких побудовані за параметрами метаданих, такими як: 1) творці і учасники, 2) тема (рубрика), 3) заголовки (в усіх трьох записи розміщено за абеткою), а 4-ий – каталог «ASKB Classification» – за тематичними категоріями. Останній упорядковано за країнами, із подальшим (внутрішнім) поділом за такими темами як: батальні сцени, карикатури, жанрові сцени, військові портрети, оригінальні роботи, уніформа та ін. Окрім того, окремо передбачено пошук в базі даних за ключовими словами, як простий, так і розширений, більш цілеспрямований.

NYPL Digital Gallery | Uniforms and Regimental Regalia: The Vinkhuijzen Collection of Military Costume Illustration (Електронна Галерея Нью-Йоркської Публічної Бібліотеки / Уніформа і полкові регалії: Зображення військового костюму з колекції Вінкейзена). Адреса в Інтернеті: http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/explore/dgexplore.cfm?topic=all&collection=UniformsandRegimenta&col_id=206. Сторінка представляє у мережі І-нет Колекцію ілюстрацій військового костюму Х. Вінкейзена, яка зберігається у фондах Нью-Йоркської Публічної Бібліотеки, в Будівлі Стівена А. Шварцмана. Поштова адреса: Stephen A. Schwarzman Building, Fifth Avenue at 42nd Street, New York, NY 10018-2788. Тел.: (917) 275-6975. Ресурс засновано Нью-Йоркською Публічною Бібліотекою (США) і розміщено на її ж порталі. E-mail: на сайті. Мова ресурсу – англійська. Колекція, зібрана голландським лікарем Х.Я. Вінкейзеном (р.ж. 1843–1910), нараховує понад 32000 гравюр, рисунків, акварелей та ілюстрацій друкованих книг і журналів, що зображують військовий костюм, а також військові медалі, регалії, знаки розрізнення,

герби і полкові прапори. Матеріали збірки (762 альбоми вирізок) охоплюють майже всі історичні періоди, від епохи бронзи до початку ХХ ст., і більшість країн, за винятком Сполучених Штатів. Гіперпосилання «Collection Contents» переносить до каталогу цифрових зображень «Browse Source /The Vinkhuijzen collection of military uniforms», який впорядковано за країнами, із подальшим поділом за хронологічними періодами. Також можливий і цілеспрямований пошук по колекції за ключовими словами або фразою. Цифрова колекція регулярно поповнюється і наразі налічує понад 30 тис. зображень військової форми різних країн світу. Усі графічні матеріали колекції доступні без будь-яких обмежень. В записах бази даних зазначено заголовки, тип матеріалу (жанр), фізичні дані та інвентарний номер. Суттєвим недоліком ресурсу є відсутність оригінальних заголовків і абстрактних описів більшості зображень, а також інших паспортних даних про об'єкти колекції, зокрема стосовно авторства, джерела чи походження.

Інтернет-ресурси, що репрезентують друковані видання

Військово-історичний альманах. Адреса в Інтернеті:

<http://www.uarmy.com.ua/ALMANAH/MAIN/main.html>. Сторінка офіційно репрезентує друкований часопис «Військово-історичний альманах». Ресурс засновано 2000 р. Центральним музеєм Збройних Сил України. Адреса електронної скриньки: milmuz@carrier.kiev.ua. Поштова адреса редакції: 01001, Київ – 1, а/с 91. Тел.: (044) 284-64-77, 284-62-12. Факс: (044) 284-64-76. Мова сайту – українська. Журнал публікує наукові статті широкого спектру української військово-історичної тематики. Науковий матеріал згруповано по рубриках: «Історія», «Археологія», «Фортифікації», «Зброя. Спорядження. Техніка», «Уніформістика. Вексилологія», «Емблематика», «Фалеристика», «Геральдика», «Архів», «Музей», «Книгозбірня». Більшість статей добре проілюстровані кольоровими фотоматеріалами і авторськими реконструкціями. Ресурс структуровано як інтерактивне електронне видання: на головній сторінці розміщено список номерів часопису, від кожного з яких здійснюється перехід до змісту. На сайті можна ознайомитись із змістом усіх номерів часопису, починаючи від його заснування (2000 р.). Користувачам також доступні повні тексти більшості уніформологічних статей (у форматі WinRAR).

Цейхгауз – Російская империя (Цейхгауз – Російська імперія).

Адреса в Інтернеті: <http://www.rusempire.ru/forum/topic1280.html?pid=11847&mode=threaded&start=#entry11847>. Ресурс являє собою сторінку Форуму інтернет-порталу «Російская империя» (www.rusempire.ru), на якій учасник форуму розмістив зміст і повнотекстові електронні версії (у форматі .rar) 20-ти номерів найбільш авторитетного військово-історичного журналу на пострадянському просторі «Цейхгауз». Крім того, різними учасниками дискусії розміщено адреси веб-ресурсів, де представлено електронні версії інших номерів «Цейхгаузу». Основна тематика часопису – історія російської

і радянської армії. В журналі публікуються статті відомих авторів, присвячені уніформі, нагородам, зброї, прапорам, геральдиці. Видання чудово ілюстровано і містить велику кількість малюнків і фотографій.

Воин – Официальная страница журнала («Воин» – Офіційна сторінка журналу). Адреса в Інтернеті: <http://www.genstab.ru/voin/index.htm>. Ресурс офіційно представляє в Мережі військово-історичний журнал «Воин» – російське популярне періодичне видання, що охоплює різні аспекти світової воєнної історії від Стародавнього Сходу до війн XIX ст. Поштова адреса редакції: 443082 г. Самара, а/я 7916, Пархоменко Игорю Олеговичу. E-mail: voinmail@mail.ru Постійними рубриками журналу є «Древний Восток – Средние века», «XVII–XVIII в.», «Наполеоновские войны», «Армии и войны XIX в.», «Роспись русским полкам», «ВИМ и Варгейм», «Обзор литературы», «Оружие», «Реконструкция». Сторінку розміщено на сервері Genstab.ru. Мова ресурсу – російська. На сайті представлено загальну інформацію про склад, поштову й електронну контактну адресу редакції журналу, тематику статей і постійні рубрики, періодичність випуску і обсяг видання. Доступними для перегляду є зміст і повні тексти деяких статей 15-ти номерів і двох спеціальних випусків-додатків часопису.

Журнал «Родина». Российский исторический иллюстрированный журнал (Журнал «Родина»). Адреса в Інтернеті: <http://www.istrodina.com>. Офіційний інформаційно-публіцистичний сайт російського історичного ілюстрованого журналу «Родина», який продовжує традиції одноіменного дореволюційного видання. Вихід журналу поновлено в січні 1989 р. Засновники: Уряд Російської Федерації, Адміністрація Президента РФ. Поштова адреса редакції: 103025, Москва, ул. Новый Арбат, 19. Тел.: (095) 203-75-98, факс: (495) 203-47-45. E-mail: rodina@istrodina.com, istrodina@e-mail.ru. Навігація по сайту здійснюється за допомогою простого сталого меню та карти сайту. Бібліографічний вказівник близько сотні статей і публікацій уніформологічної тематики, надрукованих в часописі у різні роки, міститься в розділі «Тематический указатель с 1989 по 2012 г.», зокрема у рубриках «Костюм (Военная форма, мода)», «Армия (униформа, ритуалы)» та «Табель о рангах. Униформа». Архів сайту містить добірку електронних версій номерів Журналу з 2000 по 2012 р. Є можливість пошуку по сайту.

Историческое описание одежды и вооружения российских войск (Історичний опис одягу та озброєння російських військ). Адреса в Інтернеті: <http://listat.ru/index.html>. Мова – російська. Автор сторінки – Олег Ліствин (Росія). E-mail: webmaster@listat.ru. Ресурс являє собою електронну версію тексту 2-го видання класичної фундаментальної наукової праці «Историческое описание одежды и вооружения российских войск, с рисунками» в 34-х томах (Петербург: Главное интенданское Управление, 1899-), підготовленою полковником Олександром В. Вісковатовим і продовженою після його смерті редакцією Російської воєнної хроніки на чолі з генерал-лейтенантом В.В. Штейнгелем. В праці хронологічно простежено всі зміни в обмунди-

руванні і озброєнні Російської армії з 1700 по 1881 рік. Цей труд досі не втратив свого наукового значення і залишається фундаментом будь-якого дослідження з історії російської військової форми. Сайт структурований як інтерактивне електронне видання: на головній сторінці розміщено список томів, від кожного з яких здійснюється перехід до змісту й далі до тексту й ілюстрацій. Наразі майже повністю опрацьовано 31 том.

В.М. Глинка. Русский военный костюм 18 – начала 20 века (В.М. Глинка. Російський військовий костюм 18 – початку 20 ст.). Адреса в Інтернеті: http://warstar.info/glinka_russky_army_kostjum/index.html. Ресурс представляє собою електронну версію шикарного альбому історика і письменника В.М. Глінки «Русский военный костюм XVIII – начала XX века» (Ленинград: «Художник РСФСР», 1988), обробленого і оформленого для читання онлайн (html-файл). Мова – російська. В Інтернет-публікації нумерацію друкованого видання не збережено, бракує Списку літератури. Ілюстрації до тексту подано окремим документом. Книгу розміщено в розділі «Библиотека. Книги on-line» інтернет-проекту «**WARSTAR.INFO**. Военно-историческая страничка RVR. Военная история, военное дело и великие исторические личности» (заснований 2009 р.).

Knötel. Uniformenkunde von Richard Knötel (Кньотель. Уніформа від Ріхарда Кньотеля). Адреса в Інтернеті: <http://www.grosser-generalstab.de/tafeln/knoetel.html>. Ресурс представляє електронну інтерактивну версію майже усього зібрання планшетів 18-томного ілюстрованого довідника з історії форменого військового костюму «Uniformenkunde. Lose Blätter zur Geschichte der Entwicklung der militärischen Tracht» («Уніформа: Вкладиші до історії розвитку військового костюму»), що його склав відомий німецький історичний живописець, літограф і письменник, класик німецької уніформології проф. Ріхард Кньотель (Richard Knötel) (р.ж. 1857–1914) (Knötel R. Uniformenkunde. Lose Blätter zur Geschichte der Entwicklung der militärischen Tracht. – Rathenow, 1890), разом із двома томами нової серії, складеними його послідовником – Хербертом Кньотелем Молодшим (1936–39 pp.). Мова ресурсу – німецька. Праця охоплює історичні мундири військ німецьких держав і Австро-Угорщини, меншою мірою інших європейських держав, з 1698 по 1840 р. На головній сторінці розміщено список заголовків усіх планшетів (гіперпосилань), упорядкований за томами видання, від кожного з яких здійснюється перехід до анотованих ілюстрацій.

Die französische Armee. Die Uniformierung der französischen Armee von 1690 bis ca. 1900 einschließlich ihrer Alliierten (Французька Армія. Уніформа французької Армії з 1690 по приблизно 1900 р., включаючи її союзників). Адреса в Інтернеті: <http://www.grosser-generalstab.de/lh/lh.html>. Ресурс представляє електронну інтерактивну версію п'ятитомного комплексного французькомовного видання «Les Uniformes de l'Armée française recueil d'ordonnances de 1690 à 1894 par le Docteur Lienhart et René Humbert» (Leipzig, 1900–1902), яке являє собою збірку майже 400 кольорових

планшетів із малюнками і схемами уніформ французької та союзних армій з 1690 по 1894 рік. Ресурс структурований подібно до сайту «Knötel».

Uniforms of the American Revolution (Уніформа Американської Революції). Адреса в Інтернеті: <http://www.srcaifornia.com/uniforms/uindex.htm>. Сайт репрезентує електронний варіант ілюстрованої енциклопедичної праці лейтенанта Чарльза М. Леффертса «Uniforms of the Armies in the War of the American Revolution, 1775–1783» («Уніформа армій у війні Американської революції, 1775–1783»), що її опублікувало 1926 р. малим тиражем Нью-Йоркське Історичне Товариство (Lt. Charles M. Lefferts. Uniforms of the Armies in the War of the American Revolution, 1775–1783. – New York: New York Historical Society, 1926. – Limited Edition of 500). Показано уніформи американських, французьких і Королівських військ. Ресурс структурований як інтерактивне електронне видання: від активного вказівника енциклопедичних статей через гіперпосилання здійснюється перехід до текстів статей.

Н.Ю. Ефімов. Военная униформология как феномен современной культурной жизни (М.Ю. Єфімов. Військова уніформологія як феномен сучасного культурного життя). Адреса в Інтернеті: http://www.edit.muh.ru/content/mag/trudy/11_2008/10.pdf. Ресурс представляє електронну версію статті М.Ю. Єфімова «Военная униформология как феномен современной культурной жизни» у форматі PDF/Adobe Acrobat, опублікованої на сторінках періодичного наукового видання «Труды СГУ» (2008, № 11), що його розміщено на сайті «Издательство СГУ» (Засновник: Современная гуманитарная академия). В статті розкривається філософська проблематика, пов'язана із військовою формою одягу та галуззю наукового знання про неї, що формується. Автор показує актуальність вивчення військової уніформи, обґрунтовує правомірність терміну *військова уніформологія*, визначає науководослідницькі завдання цієї галузі знань, яку він розглядає як соціально-культурний феномен.

ВОЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА («Милитера») (ВОЄННА ЛІТЕРАТУРА («Мілітера»)). Адреса в Інтернеті: <http://militera.lib.ru>. Унікальний некомерційний веб-проект, який пропонує для безкоштовного читання зібрання текстів переважно у форматі Word /html (деякі запаковані в *.zip.), що мають відношення до військової історії та історії воєн. Першоджерела, архівні документи, мемуари, дослідження, довідкова література, періодика, проза і поезія та багато іншого. Мова сайту – російська. Ресурс засновано у 2001 р. Олегом Рубецьким (Росія). Електронна пошта: hoaxer@mail.ru, militera@ya.ru. В електронній бібліотеці сайту передбачено 15 розділів, в яких всі матеріали упорядковано за жанром літератури, тематикою, типом текстів та видання. Наявний пошук файлів по сайту і по розділах. Усі книги і документи публікуються із зазначенням джерела та анотацією. Серед уніформологічної літератури увагу привертають насамперед наступні публікації: *Военная энциклопедия: в 18 т.* – СПб.: Т-во И.В. Сытина, 1911–1915 (<http://militera.lib.ru/enc/sytin/index.html>), усі випуски щомісячного видання Міністерства оборони

РФ «Военно-исторический журнал» за 2004–2007 рр. (<http://militera.lib.ru/periodic/vij/index.html>); *Соколов О.В.* Армия Наполеона. – СПб.: Империя, 1999 (http://militera.lib.ru/h/sokolov_ov02/index.html); *Татарников К.В.* Русская полевая армия 1700–1730. Обмундирование и снаряжение / Под ред. В.И. Егорова. – М.: Любимая книга, 2008 (http://militera.lib.ru/h/tatarnikov_kv01/index.html); *Шепелев Л.Е.* Титулы, мундиры, ордена в Российской империи. – М.: Наука, 1991 (<http://militera.lib.ru/research/shepelev1/index.html>); *Звегинцов В.В.* Русская армия. 1700–1917: в 7 частях. – Париж, 1967–1980 (http://militera.lib.ru/h/zvegintsov_vv01/index.html); *Звегинцов В.В.* Формы русской армии 1914 г. Описание, рисунки, схемы. – Париж, 1959 (http://militera.lib.ru/h/zvegintsov_vv02/index.html); *Дж. Денисон.* История конницы: В 2 кн. – М.: АСТ, 2001. – Кн. 1. Денисон Дж. История конницы; Кн. 2. Брикс Г., ф. Примечания к «Истории конницы» Денисона (<http://militera.lib.ru/h/denison/index.html>) та ін. На сайті також діє потужний тематичний форум.

Военно-историческая библиотека «Победа» (Военно-історична бібліотека «Перемога»). Адреса в Інтернеті: <http://www.militarylib.com>. Засновано 2005 р. (Росія). Сайт є ресурсом з військово-історичної тематики, який пропонує широкий спектр різноманітних матеріалів з військової історії, зокрема історії війн, військової техніки, зброї і боєприпасів, нагород, уніформи, знаків розрізнення і спорядження, авіації, флоту та ін. Інформація представлена повнотекстовими електронними версіями друкованих російських, українських й західноєвропейських монографій, альбомів, документальних збірок, статей, спеціалізованих періодичних видань, а також відеоматеріалами. Всі файли супроводжуються розлогою анотацією або описом. Є пошук по сайту. Навігація здійснюється через систему двох простих сталих меню. В розділах «Войны до 1900 года», «Войны с 1900 по 1930 гг.», «Войны с 1930 по 1945 гг.», «Войны после 1945 года», що мають майже однакову структуру, публікуються книги, альбоми та збірники документів і матеріалів. Кожен із вказаних розділів розбито на декілька рубрик. Уніформологічна інформація зосереджена в рубриках «Униформа» та «Документы». Кілька цікавих коротких статей розміщено в рубриці «Униформа» розділу «Статьи». В розділі «Журналы», структурованому за назвами представлених періодичних видань, розміщено окремі номери і випуски російських та західноєвропейських видань. З-поміж них можна виокремити: «Images of War», «Signal», «World War 2 Photo Album», «Солдат на фронте», «Аверс», серію книг «Солдаты» (видавництво «АСТ», «Астрель»). Величезна підбірка відеоматеріалів (розділ «Видео») представлений документальними фільмами і телепередачами на військову тематику та військовою кінохронікою різних країн. Застереження: за винятком статей і відеоматеріалів, які є доступними для перегляду безпосередньо на сайті, для завантаження текстів інших матеріалів (книг і журналів) ресурс надає лише лінки до файлів, розміщених на різних файлообмінних ресурсах. На сайті діє Форум, присвячений обговоренню питань військової історії та історичного моделювання.

Armour Book – Библиотека брони (Бібліотека брони). Адреса в Інтернеті: <http://www.armourbook.com>. Мова – російська. Сайт засновано 2007 р., Росія. Електронна скринька: на сайті. Ресурс присвячено науковим та науково-популярним матеріалам з історії військової техніки, зброї, форменого одягу і спорядження, нагород, а також військовому моделізму. Інформація представлена повнотекстовими електронними версіями російських, українських й західноєвропейських монографій, спеціалізованих періодичних видань, а також іконографічними, технічними та кінофотоматеріалами. Матеріали на сайті згруповані за тематичним принципом. Доступ до них забезпечуються за допомогою або загального простого меню «Навігація», або спеціального багаторівневого меню. Уніформологічна література зосереджена у розділі «Униформа и снаряжение» (застереження: тут зберігаються не самі тексти, а лише посилання на файли, розміщені на різних файлообмінних ресурсах). В рубриці «Батальная живопись» розділу «Разное» розміщують альбомні видання іконографічних матеріалів, а у рубриці «Фотоматериалы» того ж розділу – фотодокументальну інформацію. На сайті функціонує потужний форум.

Інформаційно-довідкові інтернет-проекти військово-історичних товариств, громадських об'єднань та приватних осіб

Український воєнно-історичний портал. Адреса в Інтернеті: <http://www.milua.org>. Один з найбільших україномовних ресурсів, присвячених військовій історії України XIX–XX ст. Засновник – Д.В. Адаменко, 2003 р. Електронна скринька: mil-ua@bigmir.net, visla1812@gmail.com. Уніформознавча інформація на сторінках порталу представлена фотодокументами, фаховими монографіями, окремими розділами книг та науковими статтями провідних західних й вітчизняних уніформологів та воєнних істориків, іконографічними матеріалами, нормативними документами, а також зображеннями і описами зразків уніформ, предметів обмундирування і спорядження XIX–XX ст. Портал складається з шести незалежних сайтів та форуму, об'єднаних простим меню. Серед них на увагу уніформолога заслуговують:

– «Ukrainische Legion – Легион Українських Січових Стрільців (1914–1918)» (<http://uss.milua.org>) – сайт військово-історичного клубу «K.k. Ukrainische Legion», присвячений історії та діяльності Легиону Українських Січових Стрільців. Мова ресурсу – українська. Наукова інформація зосереджена у розділі «Історія». Зокрема, уваги заслуговує електронна публікація збірника історичних фотографій «Українські Січові Стрільці», виданого 2003 р. у Львові, та ювілейний фотоальбом з нагоди 20-річчя заснування Легиону УСС «Українські Січові Стрільці 1914–1920» (у форматі PDF).

– «Київський мілітарист» (<http://militarist.milua.org>) – невелика І-нет-сторінка з гіперлінками до розміщених на сайті часописів, монографій, наукових і популярних статей, повідомлень і графічних матеріалів на уніформологічну і зброєзнавчу тематику. В добірці літератури представлено, зокре-

ма, повнотекстові електронні версії окремих номерів часопису «Військово-історичного альманах».

– «Українське військо у ХХ–ХХІ сторіччі» (<http://vijsko.milua.org/>) – сайт присвячено історії українських військових формувань у ХХ–ХХІ ст. Мова ресурсу – українська. Засновник – Є. Пінак. E-mail: pinak77@yahoo.com. Доступ до інформації забезпечується сталим меню. У розділі «Мультимедія» інтерес представляють насамперед збірка фотографій із зображенням вояків українських національних військових формувань та фоторепродукції оригінальних українських одностроїв 1919–1920 рр. з експозиції Королівського Військового Музею у м. Брюсселі (Бельгія). У розділах «Однострій» і «Бібліотека» можна знайти електронні версії близько двох десятків науково-популярних статей уніформологічної проблематики (більшість з них підготовлено уніформологом М. Чмирем та начальником відділу військової символіки та геральдики ЗС України О. Муравйовим, а також кілька нормативних документів, що регламентують комплектність, покрій, кольори і правила носіння уніформи для особового складу Військ Української Народної Республіки, Української Галицької Армії та сучасного українського війська. В розділі «Посилання» розміщено великий список анованих лінків, представлений вітчизняними й іноземними сайтами військово-історичного та військово-реконструкторського спрямування, що містять інформацію про історію і діяльність українського війська різних часів.

– «История государства Габсбургов» (<http://ah.milua.org>) – сайт, присвячений історії Австро-Угорської імперії з основним акцентом на її збройних силах. Засновник проекту – Дмитро Адаменко. E-mail: mil-ua@bigmir.net Мова ресурсу – російська. Інформація про однострої австро-угорського війська зосереджена в розділах (рубриках) основного меню «Книги», «Обмундирование» та «Экипировка», та тегу (мітці) «Уніформа» окремо винесеного тематичного меню. В розділі «Книги», структурованому за хронологічним принципом, представлено зокрема анотації і лінки для завантаження з файлообмінних ресурсів повних текстів популярних і науково-популярних книг і довідників відомих іноземних і вітчизняних істориків, що їх присвячено історії австро-угорського війська, його уніформ і озброєння. В розділах «Обмундирование» і «Экипировка», рубрикованих за предметними категоріями, розміщено для читання і перегляду онлайн: тематичні науково-популярні статті, окремі розділи монографій та історичні довідки, добре проілюстровані фотодокументами, рисунками і схемами та фоторепродукціями реальних елементів форменого костюму; фотозображення оригінальних предметів обмундирування, спорядження і аксесуарів австро-угорських військ, що супроводжуються історичними коментарями й описами; збірки історичних фотографій, історичні картини та кольорові таблиці, що зображують обмундирування представників сучасної їм австро-угорської армії, а також сучасні ілюстрації, виконані за мотивами історичних малюнків. В тегу «Уніформа»

зібрано разом, без рубрикації, більшість матеріалів сайту, що ілюструють виключно зразки і елементи уніформ австро-угорських військ.

На порталі діє потужний Воєнно-історичний форум «Military Ukraine» (<http://forum.milua.org>) із пошуковим сервісом за ключовими словами. Мова – українська. Старший модератор – Дмитро Адаменко. Інтерес для уніформолога становлять насамперед розділи «Воєнно-історичний форум» (структурований за хронологічним принципом), «Реконструкція», «Література та кіно» й «Посилання», де науковці, вільні історики-уніформологи, реконструктори, реставратори, колекціонери і просто любителі історичного військового костюму обговорюють малознані сторінки і дискусійні питання з історії військового одягу, уніформ і спорядження, новинки книжкового світу, оригінальні зразки з музейних і приватних колекцій, питання військово-історичної реконструкції, а також розміщують лінки до військово-історичних веб-ресурсів, бібліографічні списки уніформологічної літератури та багато іншої інформації.

Реконструктор.рф – военная и гражданская история и реконструкция XV, XVII–XVIII–XIX веков (Реконструктор.рф – воєнна та цивільна історія і реконструкція XV, XVII–XVIII–XIX століть). Адреса в Інтернеті: <http://www.reenactor.ru/index.php/>. Мова ресурсу – російська. Один з найбільш розвинутих і популярних воєнно-історичних форумів в російськомовному Інтернеті. Форум призначений для обміну знаннями з воєнної історії XV, XVII–XIX століть. Аудиторія Форуму включає членів клубів воєнно-історичної реконструкції (ВІР), професійних істориків, колекціонерів, варгеймерів і просто любителів воєнної історії. Навігація по сайту здійснюється за допомогою складного меню. Є пошуковий сервіс за ключовими словами із налаштуваннями. Для структурування інформації весь простір Форуму розбито на розділи і кімнати (рубрики). Корисна для уніформолога інформація представлена в розділі «Архив», в рубриці «Новости» розділу «Консулат» і в рубриках «История» та «Реконструкция» розділів «XV век», «XVII век», «XVIII век» та «XIX век». Тут обговорюються численні теми воєнної історії, включаючи військовий побут, військовий костюм, уніформу, зброю і спорядження XVI, XVII–XIX ст., питання теорії і практики воєнно-історичної реконструкції вказаного періоду, оригінальні предмети із музейних і приватних колекцій; представлено огляди тематичної літератури і періодичних видань, анонси нових друкованих видань і веб-сайтів, лінки до корисних веб-ресурсів за темами форуму. Особливої уваги заслуговує кімната «Книжная полка» в розділі «Архив», де серед маси різноманітної військово-історичної літератури і документальних збірників розміщено для ознайомлення повнотекстові електронні версії сотень книг, брошур і наукових статей уніформологічної проблематики різними мовами (у форматі pdf)! Основна вада такого типу ресурсів – їх швидкоплинність.

Українське геральдичне товариство. Адреса в Інтернеті: <http://uht.org.ua/> Офіційний сайт Українського геральдичного товариства. Мова ресурсу – українська / англійська. Сайт засновано 2006 року. Автор ресурсу (ідея,

структура, наповнення) – Андрій Гречило. Поштова адреса для контактів: УГТ, а/с 1569, Львів, 79013. Перегляд матеріалів уможлиблюється за допомогою простого сталого меню та пошуковика. Науковий інтерес для уніформолога може становити розділ «Військова символіка» (Автор розділу – Михайло Слободянюк) і зокрема його підрозділ «Історія символіки ЗСУ» (http://uht.org.ua/ua/part/vijsjkova_symvolika/history/), в якому розміщено, між іншим, дві короткі наукові статті відомого уніформолога М. Чмира: «Тимчасові знаки розрізнення старшин та козаків армії Української Народної Республіки (наказ Військам Дієвої Армії УНР від 9 квітня 1919 р. ч. 84)» та «Нарукавні знаки органів військового управління, з'єднань та родів зброї Галицької Армії 1919 р.». В розділі «Члени УГТ» можна знайти списки основних публікацій членів Товариства, зокрема: М.В. Чмира, М.В. Слободянюка. На сайті діє форум.

Анатомія армії (Анатомія армії). Адреса в Інтернеті: <http://army.armor.kiev.ua>. Ресурс засновано 2000 р., керівник проекту і автор більшості представлених матеріалів: підполковник Веремєєв Юрій Григорович (Росія). Е-mail: teutonic@tku66.ru. Мова сайту – російська. Веб-сторінка містить довідкову інформацію з історії військових звань, уніформи і знаків розрізнення Російської Армії і Флоту, Радянської Армії, армій Німеччини, Австро-Угорщини та інших країн, а також матеріали про інженерну техніку, вибухові речовини, інженерні боєприпаси, фортифікацію, маскування, воєнну історію, науку і практику. У структурі сайту передбачено 9 розділів. В розділі «Уніформа і знаки различія» (<http://army.armor.kiev.ua/forma/index.shtml>) розміщено понад 100 коротких науково-популярних, добре проілюстрованих тематичних статей, підготовлених авторами сайту – вільними істориками Ю.Г. Веремєєвим та І.В. Ладигінім. Тематика статей: уніформа, знаки розрізнення звань і емблеми родів військ Російської Армії XVII – початку і кінця XX ст., РСЧА, Радянської Армії, Німецького Вермахту 1935–1945 рр., Німецького Бундесверу; армії США зразка 2002 р., Австро-Угорської армії 1914–1918 рр., кайзерівської Німецької армії 1888–1914 рр. Пошукового сервісу на сайті немає.

Сапєр (Сапер). Інформаційно-довідковий ресурс, присвячений інженерним військам: історія, інженерна техніка, маскування, інженерні боєприпаси, фортифікація, тактика, уніформа, знаки розрізнення інженерних військ. Адреса в Інтернеті: <http://www.saper.etel.ru>. Сайт засновано Ю.Г. Веремєєвим у 2000 р. Е-mail: teutonica@eka-net.ru Мова ресурсу – російська. Навігація по сайту здійснюється через просте стале меню. У розділі «Уніформа і знаки различія» (<http://www.saper.etel.ru/index-uniform.html>) розміщено до півсотні коротких науково-популярних статей, підготовлених автором сайту, які присвячено уніформі інженерних військ Російської армії, знакам розрізнення звань Російської армії XVIII – початку XX ст. та емблемам родів військ Російської Імператорської, Робітничо-селянської Червоної та Радянської Армій.

Ад'ютант! Историческое обозрение (Ад'ютант! Историчний огляд). Воєнно-історичний проект, присвячений уніформі, озброєнню, тактиці,

побуту європейських армій, починаючи приблизно з XVII ст. і закінчуючи початком XX ст. Адреса в Інтернеті: <http://adjutant.ru/>, <http://ординарец.рф/>. Портал засновано у 2002 р., Росія. E-mail: anri&#64adjutant.ru. Мова ресурсу – російська. Навігація по сайту здійснюється за допомогою простого сталого меню і карти серверу. Також наявний пошук «Сыск» по усьому проекту, за винятком Форуму. В розділі «Материалы» розміщують статті, огляди та ілюстративні матеріали, що мають відношення до воєнної історії. В рубриці «Уставы, инструкции, наставления» можна виокремити «Воинский Устав о Полевой Пехотной Службе 1796 года» (опублікований за виданням «Полное Собрание Законов Российской Империи, с 1649 года. – 1830. – Том XXIV. Документ №17.588. – 1796, Ноября 29. – Воинский устав – О полевой пехотной службе»), зокрема глави десятої частини Статуту: «О мелких мундирных вещах», «Об Офицерской одежде» та «О унтер-офицерских, музыкантских, барабанщичьих и солдатских мундирах». Також в розділі представлено добірку публікацій відомих воєнно-історичних досліджень і популярної літератури, що вийшли друком у різні роки, у тому числі і на уніформологічну тематику. Зокрема, слід звернути увагу на ґрунтовну монографію начальника Воєнно-історичного музею артилерії, інженерних військ та військ зв'язку (ВИМАИВиВС), полковника В.М. Крилова «Кадетские корпуса и российские кадеты» (СПб., 1998); набори анотованих планшетів «Форма русской армии 1756–1796 гг. Из собраний Русского и военно-исторического А.В. Суворова музеев» (СПб.), «Форма русской армии 1796–1801 гг. Из собраний Гатчинского, Русского и военно-исторического А.В. Суворова музеев» (СПб.); добірка статей 1985–2003 рр. випуску, присвячених вивченню російських гренадерських шапок зразка 1802 року.

Genstab.Ru (Генштаб.Ру) – некомерційний приватний І-нет-проект, адресований любителям воєнної історії. Містить багато довідкової інформації. Адреса в Інтернеті: <http://genstab.ru>. Портал заснований 1998 р., Росія. Ведучий сайту: Кудряшов Ілля. E-mail: на сайті. Мова ресурсу – російська. Наявний пошук по сайту. Історичні матеріали у вигляді статей в різних форматах зосереджено по рубриках: «Древний мир и античность»; «Темные века»; «Классическое средневековье»; «Ренессанс»; «Война в кружевах»; «Французская революция и Империя»; «XIX ве»; «Первая мировая война»; «Гражданская война в России»; «Вторая мировая война»; «Послевоенные конфликты и современные армии»; «Статьи, охватывающие несколько периодов». Інтерес представляють наково-популярні і популярні статті про уніформу, відскановані з журналів «Сержант» і «Воин» (PDF). Окремої уваги заслуговує стаття І.Є. Карпова «Типы исторических источников по униформологии иностранных армий периода наполеоновских войн (PDF)», опублікована в журналі «Сержант», №12 (http://sergeant.genstab.ru/pdf/12_sources.pdf), яка має насамперед цінність джерелознавчого і методологічного характеру. На сервері також знаходиться незалежний сайт, який офіційно представляє в Інтернеті російський військово-історичний журнал «Воин» (див. вище).

Семилетня війна 1756–1763 гг. (Семирічна війна 1756–1763 рр.).

Адреса в Інтернеті: <http://syw-cwg.narod.ru/index.html>. Приватний веб-проект, присвячений Семирічній війні 1756–1763 рр. Представлено описи, карти і сценарії битв Війни; інформацію про організацію і уніформу армій XVIII ст. Сайт засновано 2002 р. (Росія). Мова – російська. E-mail: luterm@rambler.ru. Навігацію по сайту уможливають Карта сайту, пошуковик Яндекс та просте стале меню. Всі матеріали про уніформу армій в цілому, різних родів військ і військових частин держав, що брали участь у Семирічній війні, розміщено на головній сторінці ресурсу. Тут можна знайти в електронному варіанті (у форматі html) окремі фрагменти, витяги і розділи друкованих популярних ілюстрованих монографій та енциклопедій, науково-популярні статті. Зокрема, слід виокремити: лінки до кольорових планшетів, присвячених Пруській армії епохи Семирічної війни – з праці «Uniformenkunde» класика німецької уніформології Ріхарда Кньотеля, зібрані на веб-сайті Knötel; розділи про уніформу Пруської, Австрійської, Російської і Французької армій періоду Семирічної війни з книги «300 лет европейского солдата (1618–1918)». Енциклопедия военного костюма» (М., 2001); фрагменти тексту книги «Примечания Брикса к «Истории конницы» Денисона: Перевод с немецкого» (М.: АСТ, 2001), науково-популярні статті «Гусары Елизаветы Петровны. 1741–1762 гг.» П.Ф. Космолинського (ВИК. – М., 1988, №4.), «Инженерный корпус: Обмундирование и снаряжение. 1730–1762 гг.» К.В. Татарнікова, «Мундиры русского генералитета 1745–1764» С. Льотіна (журнал «Цейхгауз», №1), «Легкие войска на службе французского короля. 1741–1763 гг.» Хрістіана Ар'є (Uniforms, № 35).

2/18 – Военная история 2-й половины 18 века (2/18 – Воєнна історія 2-ї половини 18 століття). Війни і кампанії, армії, уніформа, карти, документи, біографії другої половини XVIII ст. Адреса веб-сайту: <http://wars175x.narod.ru/index.html>. Мова – російська. Доступ до інформації здійснюється за допомогою Карти сайту, простого сталого меню, списку гіперпосилань на головній сторінці та пошуковика. В розділі «УНИФОРМА / UNIFORMS» розміщено близько 10 коротких ілюстрованих історичних довідок про уніформу європейських армій, родів військ і військових частин другої половини XVIII ст. Інформація почерпнута з окремих розділів популярних і науково-популярних книг та статей, а також інтернет-ресурсів, часто в скороченому і редагованому вигляді, тому представляє лише пізнавальну цінність. Натомість цінним джерелом візуальної інформації про уніформу російської і західноєвропейських армій є розділ «Галереи», де розміщено фоторепродукції історичних творів живопису і графіки із зображенням зразків уніформ та анотовані фотографії оригінальних предметів обмундирування із музейних колекцій. Зокрема серед матеріалів розділу відзначимо: «Изображение мундиров Российско-Императорского Войска, состоящих из 88 лиц иллюминированных. Составлено поручиком Финляндского егерского корпуса Яковом фон Люде. 1793 г.» (джерело: Люде, Яков фон. Изображение мунди-

ров российско-императорского войска, состоящих из 88 лиц иллюминированных. 1793 // веб-сайт «Электронная Библиотека РГБ. Коллекция «Старопечатные книги» – <http://elibrary.rsl.ru/>); «Русский военный портрет второй половины 18 века» (понад 90 атрибутованих портретів), «Детали униформы русской армии 1783–1796 гг.» (22 анотовані фоторепродукції предметів обмундирування з російських й іноземних військових музеїв, у тому числі цифрових колекцій).

Интернет-проект «1812 год» (Интернет-проект «1812 рік») – найбільший російськомовний інформаційний ресурс з наполеоніки. Адреса в Інтернеті: <http://www.museum.ru/museum/1812/index.html>. Заснований 1998 р. Автор: Олег Поляков (Росія). E-mail: 1812oleg@mail.ru Мова ресурсу – російська / частково англійська. Навігація відбувається за допомогою сталого меню. Наявний пошук по сайту та тематично близьким веб-ресурсам. В розділі «Армия и вооружение» наразі представлено лише кілька аматорських популярних статей, присвячених уніформі Російської і Французької армії початку ХІХ ст. (наукову цінність не представляють), а також десята і одинадцята частини класичної праці О. Вісковатова «Историческое описание одежды и вооружения российских войск...», які хронологічно охоплюють період 1801–1825 рр. В розділі «Художники-баталисты» розміщено картинну галерею проекту, де відвідувач може ознайомитися з живописними і графічними творами таких майстрів, як А. Адам, В. Верещагін, П. Гесс, Ф. Гойя, Ф. Рубо, Х. Фабер дю Фор. Картини супроводжуються детальними коментарями. В розділі «Мемориал» інтерес може представляти сторінка «Музеи и выставки», в якій, зокрема, уваги заслуговує підбірка анотованих аматорських фотографій експозиції виставки «Русский и западноевропейский военный костюм первой трети XIX века» (Москва, Коломенське. Лютий – березень 2002 р.) (<http://www.museum.ru/museum/1812/Memorial/Kolomenskoe/index.html>). Розділ «Ссылки по теме» містить колекцію анотованих посилань на російські і закордонні веб-ресурси суміжної тематики.

Філіалом інтернет-проекту «1812 год» є сайт **Memorandum.ru** (Меморандум.ру) – <http://www.memorandum.ru/>. На сайті представлена збірка різних документів з європейської воєнної історії. Пріоритетним для укладачів інформаційного ресурсу є період наполеонівських війн. Друга значна частина збірки відведена під висвітлення питань воєнно-історичної реконструкції, або living history, і включає в себе: відомості про матеріальні предмети історичного періоду, способи їх виготовлення і місця отримання; твори епістолярного жанру про реконструкцію; альбоми фотографій з воєнно-історичних заходів; посилання на цікаві інформаційні Інтернет-ресурси про living history. Доступ до матеріалів здійснюється за допомогою сталого меню і карти сайту. В розділі «Военная история» можна знайти для читання і завантаження: Анотований список електронних версій 2020-ти ілюстрацій з I по ХVІІ частини класичної праці О. Вісковатова «Историческое описание одежды и вооружения российских войск»; «Его Императорского Величества воинский устав о Полевой пехотной службе с планами. – М., 1797» (сканована ксеро-

копія документу) – слід звернути увагу на Десяту частину: глави 2, 4, 5; «Воинский устав о пехотной службе. – СПб., 1811» (ксерокопія Уставу, pdf-файл). Усі файли є інтерактивними.

Клуб военно-исторической реконструкции «Лейб-Гвардии Преображенский полк» (Клуб військово-історичної реконструкції «Лейб-Гвардії Преображенський полк»). Адреса в Інтернеті: <http://www.lgpp.petrobrigada.ru/index2rus.htm>. Мова сайту – російська. Засновник: військово-історичний клуб «Лейб-Гвардії Преображенський полк». Поштова адреса: Государственный мемориальный музей А.В. Суворова. 193015 С-Петербург, Кирочная ул., д.43. Белову А.М. для военно-исторического клуба «Лейб-Гвардии Преображенский полк». E-mail: lgpreobr@mail.ru. Клуб відтворює обмундирування, спорядження і озброєння Преображенського полку Російської Імператорської гвардії в період Вітчизняної війни 1812 року і Закордонних походів 1813–1814 рр. Навігацію по сайту забезпечує просте стале меню. Пошуковика немає. Розділ «Униформа» присвячений обмундируванню і спорядженню полка в період 1805–1814 рр. Значний інтерес представляє віртуальна галерея «Униформа русской пехоты в рисунках периода Отечественной войны 1812 года и Заграничных походов 1813–1815 гг.». Тут розміщено зображення російської піхоти періоду наполеонівських війн, створені сучасниками тих подій. Вони точно передають манеру носіння речей. В розділі «Документы» можна знайти деякі документи, що стосуються правил носіння уніформи, опубліковані по різних друкованих виданнях: приказ військового міністра від 09.10.1808: «Описание каким образом солдату одеваться в походе» і «Описание сколько солдату в ранец полагается иметь вещей», прикази військового міністра 1808–1811 рр. стосовно ранцевих ременів, луб'яних вставок в ранцях, панталонів, каптанів і рукавиць.

СОЛДАТ.ru (СОЛДАТ.py). Адреса в Інтернеті: <http://www.soldat.ru>. Сторінка присвячена насамперед пошуку і увічненню пам'яті загиблих у різних війнах військовослужбовців й мирного населення, передусім СРСР та Росії. Тут зібрана маса різноманітних матеріалів військової тематики – довідники, книги, документи та ін. Сайт засновано 2000 р. Мова – російська / англійська. Автор – І.І. Івлєв (Росія). E-mail: info@soldat.ru. Навігація по сайту відбувається за допомогою простого сталого меню і детальної карти сайту. Наявний також пошук по сайту. Уніформологічна інформація зосереджена в розділі «Файлы», де заархівовано (у форматі .rar) величезну кількість документальних збірників, довідників, монографій, наукових статей, документів і фотографій, присвячених військовій справі і военній історії, включаючи і довідкові матеріали про обмундирування і знаки розрізнення Червоної та Російської Імператорської армій. Зокрема з-поміж них відмітимо файли-довідники «Иллюстрированное описание обмундирования и знаков различия Советской Армии (1918–1958 гг.): в 4-х ч.» (Л., 1960), «Форма одежды личного состава Военно морских сил РККА 1934 г.» (<http://www.soldat.ru/files/3/27/61/> – Файлы > Файлы пользователей > Библиотека > Справочники,

энциклопедии, перечни, сборники документов), «В.В. Звегинцов. Формы русской армии 1914 г. Описание, рисунки, схемы: в 5 ч.» (<http://www.soldat.ru/files/3/22/51/> – Файлы > Файлы пользователей > Исторические материалы > Царская Армия и Флот). В розділі «Справочники», у папці «Военно-исторический журнал» (http://www.soldat.ru/spravka/issue_vij/), розміщено Вказівник опублікованих матеріалів часопису «ВИЖ» з 1964 по 2006 р. Зміст журналу за кожен рік видання упорядковано по рубриках, а не по випусках. На сайті також діє розгалужений форум.

REGIMENT.RU. Русская Императорская Армия (РЕГИМЕНТ.РУ. Російська Імператорська Армія). Довідковий Інтернет-ресурс, присвячений історії Російської Імператорської Армії та її воїнських формувань. Заснований у 2004 р. Адреса в Мережі: <http://regiment.ru/index.htm>. E-mail: www@regiment.ru. Пункт сталого меню «Библиотека» переносить відвідувача до розділу «Военно-историческая библиотека». У підрозділі «Исследования и научно-популярная литература» розміщено електронну версію відомого довідника російського уніформолога В.К. Шенка «Таблицы форм обмундирования русской армии» (СПб., 1910), уніформологічний посібник «Российская полиция в мундире» (Горобцов В.И., Гонюхов С.О. Российская полиция в мундире: Учебное пособие. Москва: «Рейтар», 2000. – 112 с. илл.) та І-шу частину книги відомого російського уніформолога В. Звегинцова «Русская армия» (Звегинцов В.В. Русская армия. Ч. I. 1700–1763 гг. – Париж, 1967) (<http://regiment.ru/Lib/A/10/1.htm/>), яка містить детальні історичні довідки про обмундировання, зброю і амуніцію. Текст складений на базі праці О. Вісковатова. Рисунки Вісковатова перероблені в серію таблиць, на яких зображено всі основні типи, тоді як численні схеми дозволили зобразити у барвах форми усіх частин. Книга ніколи не видавалася типографським способом. Рукопис віддруковано на машинці і розмножено на ротапінті тиражем близько 100 екземплярів.

Военно-историческое объединение «49-я пехотная дивизия» (Військово-історичне об'єднання «49-а піхотна дивізія»). **Розділ «Реконструкция».** Адреса в Інтернеті: <http://www.bergenschild.narod.ru/Reconstruction/index.htm>. Один з найбільших ресурсів І-нету з джерелознавчого погляду, тобто розміщення джерел з історії військової уніформи. Зазернувши на «Складь», можна знайти десятки нормативних документів по шиттю російського військового обмундировання та необхідного військового спорядження кінця ХІХ – початку ХХ ст.: прикази і циркуляри по Військовому відомству стосовно комплектності і покрою військової форми та правил її носіння, описи і ескізи мундирних і амунічних речей. Ресурс має 2 величезні підрозділи «Российский военный мундир конца ХІХ – начала ХХ веков. Русско-Японская, Первая Мировая Войны» та «Гражданская война на Востоке России (1918–20 гг.)». В розділі «Фотосалонь» розміщено десятки фото-портретів і групових фотографій російських військових зазначених періодів.

Проект “Колчакія” (Проект “Колчакія”). Адреса в Інтернеті: <http://www.kolchakiya.narod.ru>. Сайт А. Каревського і К. Якимова, присвячений питанням символіки антибільшовицьких державних утворень і військових формувань на Сході Росії в період Громадянської війни та іноземної інтервенції 1918–1922 років. Заснований у 2009 р., Росія. E-mail: kolchakiya@yandex.ru. Навігація забезпечується простим сталим меню. Розділ «Уніформологія» містить близько 60 статей, в яких зібрано чимало історичних матеріалів по темі, у тому числі: неопубліковані архівні документи – прикази військам, фрагменти газетної хроніки, опублікованих мемуарів і споминів учасників війни, історіографічні відомості; оригінальні повідомлення, історичні реконструкції авторського колективу Web-проекту, виконані з використанням писемних джерел (зокрема архівних актових матеріалів, історичної періодики та історико-мемуарної прози), фотодокументів, матеріалів військово-історичної літератури – монографій і статей, опублікованих у періодичних виданнях і збірниках. Всі матеріали супроводжуються точними посиланнями на джерело інформації. Тексти статей рясно проілюстровані художниками А. Каревським і А. Лебедевою (м. Москва).

Ведомственная геральдика (Відомча геральдика). Адреса в Інтернеті: <http://www.vedomstva-uniforma.ru/index.html>. Персональний сайт члена Геральдичної Ради при Президенті Російської Федерації Токаря Леоніда Миколайовича. E-mail: tln-rti@list.ru. Портал засновано у 2005 р. Мова – російська. Дуже розвинутий популярно-інформаційний ресурс, присвячений відомчій символіці (відомчій уніформі, геральдичним знакам-емблемам, прапорам, стягам і відомчим нагородам) Російської Федерації, а також радянському періоду історії відомчого форменого костюму. Навігація по сайту здійснюється за допомогою сталого меню складної структури. Є також пошук по сайту. На сайті розміщено повні тексти численних нормативних документів; анотований ілюстративний матеріал; анотації і огляди тематичної літератури; тематичні бібліографічні вказівники нормативних актів, опублікованих в офіційних виданнях та іншій літературі; інформацію про авторські проекти і книги; підготовлені для Web-проекту популярні статті з історії відомчого форменого костюму СРСР; фотогалерею та багато іншого. Особливу цінність представляє розділ «Правила ношення форменної одяжки», де розміщено тексти близько 20-ти офіційних видань Правил носіння форми одягу військовослужбовцями Армії і військово-морського флоту (за 1952–1988 рр.), Військ і органів внутрішніх справ (1952–1970 рр.), керівним і рядовим складом Міліції (1958–1977 рр.) та працівниками Відомств (1977, 1981 рр.) СРСР.

У 2010 р. редакцією порталу започатковано щоквартальний ілюстрований інтернет-журнал для любителів уніформології «Мундир» (<http://www.vedomstva-uniforma.ru/mundir/index.html>) – популярної спрямованості. Електронна пошта редакції – tln-rti@list.ru, polygon_v@mail.ru. Пріоритетною тематикою журналу є історія російської уніформи. Авторами публікацій є вільні історики, аматори і колекціонери. Всі матеріали згруповано по рубриках: «Вооружён-

ные Силы России», «Гражданский мундир России», «Зарубежье», «Это интересно», «Критика» та «Официальный отдел». Остання відведена для публікування електронних версій друкованих нормативних документів.

Філіалом веб-проекту є тематичний форум любителів уніформології «Униформистика», створений Л.М. Токарем (<http://vedsimvol.mybb.ru/>). Предметом обговорення є питання з історії уніформи, спорядження, знаків розрізнення, емблематики, нагород, прапорів і стягів військ, відомств і суспільних організацій Російської імперії, РФ, СРСР і союзних радянських республік, пострадянських держав, країн Варшавського договору і Соцтабору, НАТО та інших країн, а також приватні колекції.

Танковая униформа СССР (Танкова уніформа СРСР). Адреса в Інтернеті: <http://tankuniform.ru/index.htm>. Інформаційно-довідковий ресурс, присвячений уніформі радянських танкових військ 1917–1991 рр. Заснований 2009 р. Автор – Євгеній Дриг (Росія). E-mail: mail@tankuniform.ru. Мова сторінки – російська. Пошуку по сайту немає. Навігацію забезпечує стале меню із 13-ти пунктів. 5 розділів обіймає основний інформаційний блок – уніформа радянських танкових військ (1917–1991 рр.), структурований за хронологічним принципом. Ще два розділи присвячено окремо спеціальному обмундируванню і нагрудним знакам радянських танкових військ. Вся інформація розділів подається у вигляді історичної хроніки нормативних актів (приказів) стосовно обмундирування, знаків розрізнення і спорядження радянських бронечастин і мотомеханізованих військ з переказом їх змісту або витягами із джерел. Текст супроводжується ескізами емблем (шифровок) і предметів обмундирування із указів та фотозображеннями емблем військ, знаків розрізнення (погонів, кокард, нарукавних і нагрудних нашивок, шевронів, петлиць), гудзиків, обмундирування і військового спорядження з приватних колекцій, а також – анованими фотопортретами військових з описом їх форми із архіву автора сайту, Російського державного воєнного архіву, Центрального архіву міністерства оборони, а також сімейних архівів.

Рабоче-Крестьянская Красная Армия (Робітничо-Селянська Червона Армія). Адреса в Інтернеті: <http://rkka.ru/index.htm>. Портал присвячено Робітничо-Селянській Червоній Армії (РСЧА) в передвоєнний і воєнний періоди. Заснований 1999 р. Вебмайстер, адміністратор – Олександр Киян (Росія). E-mail: mail@rkka.ru Мова сайту – російська. Навігація здійснюється за допомогою сталого меню. Уся довідкова інформація про форму одягу РСЧА, найбільш повна в мережі Інтернет, зосереджена в розділі «Униформа» (<http://rkka.ru/iuniform.htm>) (Автор розділу – Вадим Воскобойніков). Тут представлено фотозображення й історичні довідки про усі типи і види уніформ та предмети обмундирування і спорядження вищого командного і керівного складу, військово-повітряних сил, автобронетанкових військ, військово-морського флоту, піхоти, артилерії, кавалерії й інших військ та служб Червоної Армії, однострої Параду Перемоги, а також форму органів і військ НКВС та НКДБ СРСР. В підрозділі «Глоссарий» можна знайти усі

нормативні акти 1934–1943 рр., що регламентують комплектність, колірну гаму, матеріали і правила носіння форми одягу Червоної Армії та НКВС, а також – характеристику всіх типів тканин, що їх застосовували для пошиття обмундирування Червоної Армії (!). На сайті також діє тематичний форум.

Санкт-Петербургский общественный научный фонд «Военно-исторические исследования» (Санкт-Петербурзький суспільний науковий фонд «Военно-історичні дослідження»). Адреса в Інтернеті: <http://www.warhistory.ru>. Мова сайту – російська. Ресурс заснувано у 2008 р. Санкт-Петербурзьким суспільним науковим фондом «Военно-исторические исследования». Адреса електронної пошти: sergo@tyumen.pp.ru. Інтерес представляє насамперед розділ «Научная жизнь», в якому серед інших військово-історичних досліджень опубліковано науково-популярні статті воєнного історика Олександра Зубкіна й співавтора В. Мосунова «Походное снаряжение «Красной Армии», «Особенности снабжения Красной Армии во время Советско-Финляндской войны 1939–1940 гг.». Статті проілюстровані численними фотографіями оригінальних предметів військового спорядження і зразків уніформи червоноармійців.

Army.lv – международный проект Дмитрия Смирнова (Army.lv – Міжнародний проект Дмитра Смирнова). Адреса в Інтернеті: <http://army.lv/ru>. Портал пропонує дуже багато різноманітної інформації на військову тематику. Керівник проекту – Д. Смирнов (Латвія), E-mail: web@army.lv. Мова сайту – російська / частково англійська. В структурі сайту передбачено 13 розділів, розбитих на тематичні підрозділи і рубрики. Доступ до матеріалів ресурсу здійснюється за допомогою зручного меню складної структури. Також наявний пошук по сайту. В розділі «Библиотека» уваги заслуговує підрозділ «Военное дело. Книги», який має кілька рубрик. В рубриці «Уставы, наставления, справочная литература» розміщено довідник О.В. Харитонова «Иллюстрированное описание обмундирования и знаков различия Советской Армии (1918–1958 гг.)» (Л.: АИМ, 1960), а також офіційне видання міністерства оборони СРСР «Правила ношения военной формы одежды» (М., 1970). Рубрика «История» цікава науково-популярною книгою П. Ліпатова «Униформа Красной Армии» (2001). В книзі розглянуто знаки розрізнення, обмундирування, спорядження сухопутних військ Червоної Армії та військ НКВС 1936–1945 рр. Усі файли – у форматі PDF. На сайті діє форум.

П. Липатов. Униформа Красной Армии и Вермахта. Адреса в Інтернеті: <http://zw-observer.narod.ru/books/uniform/content.html>. Сторінка представляє собою електронну версію науково-популярної книги Павла Ліпатова «Униформа Красной Армии и Вермахта» (М.: Техника Молодежи, 1996) в форматі html. Розглянуто знаки розрізнення, обмундирування, спорядження сухопутних військ Червоної Армії і Збройних Сил Німеччини. Книга складається з двох глав. В кінці кожної наведено бібліографічний список використаних джерел і літератури. Файл розміщено на сайті ZW-OBSERVER, в розділі «Военные книги». Друга глава цієї книги – «Восточный фронт»,

присвячена уніформі Вермахту на Східному фронті до 1945 р., розміщена також на сайті **panzerkrieg.narod.ru** (в форматі htm), в розділі «Униформа и снаряжение» (<http://panzerkrieg.narod.ru/uniform.htm>).

Третій рейх и Германия: Личности, Войска, Фотографии, Документы –NaziReich.net (Третій рейх і Німеччина: особистості, Війська, Фотографії, Документи – NaziReich.net) – приватний історичний Інтернет-проект про Третій Рейх і націонал-соціалізм в Німеччині у 1933–1945 роках. Адреса в Інтернеті: <http://www.nazireich.net>. Мова – російська. Засновник і адміністратор порталу – Fox Mulder (Росія). E-mail: nazireich@list.ru. Навігація по сайту здійснюється за допомогою складного сталого меню, що має 15 основних розділів. В розділі «Войска» представлено ілюстровані історичні довідки про уніформу, предмети обмундирування, знаки розрізнення, екіпіровку різних родів військ і військових частин німецької армії. Більшість статей супроводжуються бібліографічним списком використаних джерел та літератури (переважно фігурують Інтернет-сайти та фахова науково-популярна література). Науковий інтерес становить дуже інформативний підрозділ «Фотографии» розділу «Медиа», який дозволяє переглянути понад 200 історичних фотографій із зображенням солдатів різних частин армії Третього Рейху. На сайті діє добре структурований форум.

Знаки различия и символика Третьего Рейха и Добровольческих формирований (Знаки розрізнення і символика Третього Рейху і Добровольчих формувань). Адреса в Інтернеті: <http://country-osi.narod.ru/> Засновник – Олексій Крон. Електронна пошта: kronjev@yandex.ru, kronjev@1939.ru. Приватний довідково-інформаційний популярний ресурс, присвячений військовій символіці і знакам розрізнення воїнських формувань Третього Рейху і його союзників, у тому числі – Добровольчих частин. Мова сайту – російська. На сторінках сайту можна знайти короткі історичні довідки про воїнські знаки розрізнення, погони, кокарди, нагрудні знаки, петлиці, каски, кільця, пряжки і т.п. військ Німеччини, Італії, Японії, Румунії, Угорщини, Фінляндії, Болгарії, Іспанії і добровольців, що воювали на боці Німеччини. В процесі творення ресурсу були використані фото- і текстові матеріали, взяті з різних джерел, зокрема – мережі Інтернет. На сайті також діє тематичний форум. Інформаційні блоки не містять наукового й бібліографічного апарату, тому наукової цінності ресурс не представляє. Однак він може стати у пригоді нефакхівцям та початківцям.

The International Encyclopedia of Uniform Insignia around the World (Міжнародна енциклопедія формених знаків розрізнення в усьому світі). Адреса в Інтернеті: <http://www.uniforminsignia.org/>. Популярний довідково-інформаційний ресурс, який представляє підбірку кольорових зображень знаків розрізнення на сучасних й історичних уніформах збройних сил, поліції та інших відомств різних держав світу. Сторінку засновано у 2010 р. Засновник – The International Encyclopedia of Uniform Insignia Association, o.s. (Чеська Республіка). E-mail: encyclopedia@uniforminsignia.org. Мова сайту – англійська,

також наявний перекладач на 24 мови світу. На головній сторінці організовано швидкий пошук інсигній по державах – як сучасних, так й історичних. Матеріали систематизовано за різними категоріями: тип служби, відомства, вид збройних сил, рангові відзнаки та ін. Однак дані про джерело інформації відсутні. Крім того, розділ простого меню «SEARCH INSIGNIA» (пошук інсигній) дозволяє скористатись розширеним пошуком в базі даних, який організовано за такими параметрами як: рід війська та відомчих служб, тип відзнак, епоха, континент, країна та ін. Сайт постійно оновлюється і регулярно поповнюється новими сторінками. Діє тематичний форум.

How to: GET STARTED ON RESEARCH ON MILITARY UNIFORMS: A Bibliographic Essay. Byron P Connell. New Jersey - New York Costumers' Guild. Англomовна стаття для читання в режимі онлайн «Get started on research on military uniforms» (Початок роботи в галузі наукових досліджень з військової форми), підготовлена членом некомерційної організації «New Jersey – New York Costumers' Guild» Байроном Коннелом. Адреса в Інтернеті: <http://www.sickpupsnot.org/documents/BibliographicEssayonUniforms.html>.

Ресурс представляє бібліографічний огляд найбільш корисної англomовної друкованої уніформологічної літератури (книг) та Інтернет-ресурсів з історії західноєвропейської (зокрема британської) та американської військової уніформи і знаків розрізнення, із бібліографічним списком посилань в кінці, що нараховує 47 позицій. Статтю також можна завантажити у форматах .pdf або .doc зі сторінки «Useful Staf» веб-сайту вказаної організації (<http://www.sickpupsnot.org/useful.html>).

The Company of Military Historians (Компанія Військових Істориків). Адреса в Інтернеті: <http://military-historians.org/index.htm>. Довідково-інформаційний ресурс, заснований 2003 р. товариством The Company of Military Historians (США). Поштова адреса: 910, Rutland, MA 01543, U.S.A. Tel.: 508-799-9229. E-mail адміністратора: cmhhq@aol.com. Мова сайту – англійська. Компанія Військових Істориків була заснована у 1949 р. як освітній, науковий і літературний інститут, присвячений вивченню і поширенню інформації про уніформу, спорядження, історію і традиції членів Збройних Сил США по всьому світу та інших націй Західної півкулі. Членами Компанії є як професіонали, так і аматори в сфері американської воєнної історії. На увагу уніформолога заслуговує розділ «Publications» простого сталого меню, в якому, зокрема, розміщено інформацію про фахове ілюстроване щоквартальне видання Компанії «The Military Collector & Historian» (Воєнний колекціонер та історик). Статті часопису охоплюють такі теми як зброя, спорядження, уніформа/обмундирування, техніка і стяги. Також вони включають інформацію про військову організацію, історію, воєнне мистецтво і художників, недавно видані книги й інші публікації, діяльність товариства і його членів. Журнал є провідним виданням про уніформу і спорядження військ Північної і Південної Америки, які служили в країні і поза континентом. На сайті можна ознайомитись зі змістом усіх випусків часопису, починаючи з 1949 р.

(понад 250 випусків), а також шукати в базі даних статей за автором, томом і номером випуску, ключовими словами і онлайн-індексом статті. Розділ «Links to Other Sites» (<http://military-historians.org/company/links.htm>) містить велику підбірку посилань на тематичні сайти, в тому числі веб-ресурси, присвячені історії американської військової уніформи. На сайті діють форуми.

The Napoleon Series (Наполеоніада) – потужний інформаційний ресурс, присвячений Наполеону Бонапарту і його епосі. Адреса Інтернету: <http://www.napoleon-series.org>. Портал засновано 1995 р. Головний редактор: Роберт Бернем (Robert Burnham), електронна пошта: rburnham10@cox.net. Мова сайту – англійська. Доступ до інформації забезпечують просте меню і серія гіперпосилань, що з'являється на кожній сторінці. Також можливий пошук по сайту. В розділі «Military Section» (Військовий Розділ) слід звернути увагу на підрозділ «Organization, Strategy, & Tactics» (Організація, стратегія і тактика), в якому зібрано десятки статей про уніформу різних військових частин і армій країн-учасниць наполеонівських війн, а також серії планшетів, які зображують солдатів у польовій уніформі, виконані художниками-сучасниками. Статті надсилаються до редакції сайту авторами з різним статусом – як професійними і вільними істориками, так і аматорами історичної реконструкції. Тому їхній науковий рівень варіюється від ґрунтовних наукових і науково-популярних студій до популярних компілятивних статей. В розділі «Reviews» (Огляди) розміщуються огляди нових і букіністичних книг, а також веб-сайтів, мультимедіа, мініатюр і періодичних видань. Розділ «Links» містить величезний список посилань на тематичні веб-ресурси. На сайті діє дискусійний форум, який є провідним форумом з Наполеоніки в мережі Інтернет.

Napoleon Online - Informationsportal zur Epoche 1792-1815 (Наполеон Онлайн – Інформаційний портал з періоду 1792–1815 рр.). Адреса в Інтернеті: <http://www.napoleon-online.de>. Мова сайту – німецька / частково англійська. Ресурс є мультимедійним сайтом-наступником німецького журналу «Depesche», котрий займається всіма аспектами епохи наполеонівських воєн. Основна увага зосереджена на арміях і воєнних кампаніях. Адміністратор сайту – Марк Штайн (Markus Stein). Поштова адреса: Egellstrasse 468167 Mannheim. E-mail: stein AT napoleon-online DOT de. Уніформологічна інформація розміщена в розділах «Armeen» (Армії) та «Quellen und Literatur» (Джерела і література). Сайт вирізняється багатим ілюстративним матеріалом, зокрема: фотографіями оригінальних предметів обмундирування з музейних колекцій та публікацією зображальних джерел, насамперед десятків серій анотованих графічних планшетів, що зображують уніформи представників різних армій періоду наполеонівських воєн, із рідкісних рукописних і друкованих ілюстрованих уніформологічних праць кінця XVIII – першої половини XIX ст. Нечисленні онлайн-статті, присвячені уніформі військ, – популярно-компілятивні і значної наукової цінності не мають. В розділі «Джерела і література» можна ознайомитися зі змістом усіх 28 випусків успішного журналу «Depesche» –

«попередника» Napoleon Online (видавався з початку 1980-х рр. по 1996 р.) та 14 випусків журналу «Circulaire» (видавався з 1990 по 1996 р.), а також вільно завантажити pdf-файли всіх випусків обох військово-історичних часописів німецькою мовою! На порталі діє вельми динамічний форум.

HISTUNIF.COM – HIST oire des UNIF ormes des troupes alliées de l'Empire 1804–1814 (Історія уніформи військ союзників Імперії 1804–1814 рр.). Адреса в Інтернеті: <http://www.histunif.com>. Довідково-інформаційний ресурс, заснований у 2001 р. Засновник і веб-майстер – Жан-П'єр Перкон (Jean-Pierre Perconte), e-mail: jean-pierre.perconte@orange.fr. Мова сайту – французька. Тематичні матеріали сайту упорядковано по арміях союзних держав. В кожному розділі розміщуються тексти офіційних документів (статути, укази, циркуляри, інструкції з військового життя, що містять описи і ескізи форм одягу і спорядження), історичні ілюстрації і сучасні графічні реконструкції із зображенням представників військ і зразків уніформ, схеми мундирних кольорів по полках.

Site SEHRI documentaire et bibliothèque (Документальний сайт і бібліотека SEHRI) – блог Інтернет-порталу «SEHRI – 1789–1815». Адреси в Інтернеті: <http://sehriasso.chez.com/topic/index.html>, <http://www.sehri.net63.net/topic/index.html>. Засновник: асоціація La Société d'Etudes Historiques Révolutionnaires et Impériales / S.E.H.R.I. (Товариство досліджень історії Револуції та Імперії), Франція. 2009 р. Електронна пошта: sehri@netcourrier.com, sehri01@gmail.com. Мова ресурсу – французька. Доступ до матеріалів сайту забезпечує складне багаторівневе меню. Можливий також пошук по сайту і по розділах. Наукову цінність становить насамперед великий розділ «Archives numérisées en ligne» (Цифрові архіви онлайн) із внутрішнім багаторівневим меню. В підрозділі «Archives numérisées – affaires militaires» (військові справи) можна знайти колекцію відсканованих фрагментів архівних документів з інформацією про зброю, обмундирування і спорядження французької армії 1789–1815 рр. Розділ «Iconothèque» (Бібліотека зображень) містить сотні оцифрованих репродукцій творів живопису і графіки, які зображують відомих військових діячів та представників французьких військ і відомств часів Револуції та Першої Імперії в уніформах, що їх виконали сучасники. В розділі «Musée virtuel» (Віртуальний музей) певний інтерес можуть представляти збірки фотозображень зброї, обмундирування і спорядження 1789–1815 рр., а також формених гудзиків 1789–1720 рр. Тут розміщено аматорські фотографії артефактів (без описів!) з приватних і державних колекцій, що їх використовували військові з 1789 по 1815 (1820) р., відзняті членами Товариства. На сайті діє потужний добре структурований тематичний форум.

Le site de Patrice Menguy. “Les Sujets du Bien-Aimé” – association Loi 1901 (Сайт Патріса Менгі. «Теми улюбленої» – Асоціація Закон 1901) – Персональний сайт Патріса Менгі (Франція), історико-реконструкторського спрямування. Адреса в Інтернеті: <http://patricemenguy.free.fr/sujetsdubienaime/>

Sommaire.html. Контакт / e-mail: patricemenguy@hotmail.com/. Мова ресурсу – французька. Пошуковика немає. Навігацію по сайту забезпечує стале меню. Уваги відвідувача заслуговує розділ «Archives» (Архів). Зокрема, у підрозділі «Ordonnances...» (Прикази) розміщено близько 20 королівських розпоряджень стосовно одягу і спорядження різних родів і видів військ Французької армії XVIII ст., датовані 1710–1757 роками. А в підрозділі «Uniformes» (уніформа) шляхом компіляції зібрано цитати-витяги із описами костюмів солдат усіх військових частин Французької армії XVIII ст., взяті із тогочасної друкованої літератури.

Kaiser's Bunker (Бункер Кайзера) – цікавий, вельми інформативний і корисний некомерційний довідковий ресурс, створений з метою забезпечувати колекціонерів та істориків точною інформацією про уніформу, спорядження й інші об'єкти матеріальної культури Першої світової війни. Інформаційний ряд, що базується головним чином навколо фотографій артефактів, охоплює зокрема: кайзерівську Німеччину 1860–1918 рр.; Канадські Експедиційні Сили 1914–1919 рр. та Королівські ВПС 1914–1918 рр. Адреса в Інтернеті: <http://www.kaisersbunker.com/> Заснований 1999 р. Адміністратор сторінки: Тоні Шнурр (Канада). E-mail: kaisersbunker.com@gmail.com. Мова ресурсу – англійська. Веб-сайт складається з двох розділів: 1. Фотогалерея оригінальних атрибутованих артефактів кайзерівської Німеччини 1860–1918 рр., Канадських Експедиційних Сил (КЕС) 1914–1919 рр. та Королівських ВПС 1914–1918 рр. Усі артефакти супроводжуються детальними описами! 2. Довідково-інформаційні сторінки про військові артефакти кайзерівської Німеччини і КЕС для дослідників, істориків і колекціонерів. Більша частина представленої інформації стосується антикварних військових головних уборів, переважно шоломів. Особливої уваги заслуговує список посилань на тематичні веб-сайти, рекомендовані автором ресурсу.

MILITARY-PHOTOS.COM – Photographie militaire et Organisation de l'armée française au XIXeme siècle (Військові фотографії і Організація французької армії у XIX столітті). Відмінний інформаційно-довідковий ресурс, присвячений історії уніформи й військових частин та персоналіям французької армії періоду 1850–1914 рр. Адреса в Інтернеті: <http://www.military-photos.com>. E-mail: military.photos@lu.coditel.net. Мова сайту – французька / англійська. Ресурс представляє віртуальну виставку величезної персональної колекції фотодокументів, що налічує понад 2000 оригінальних фотографій, атрибутованих автором сайту. Основний тематичний матеріал згруповано по трьох добре структурованих розділах: «Уніформа», «Біографії», «Французька армія (1850–1914 рр.)», фотогалереї яких супроводжуються короткими історичними довідками про еволюцію французької військової форми між 1850 і 1914 роками, біографічними нарисами про французьких офіцерів, довідками про історію і організацію французької армії часів Другої Імперії і періоду «Belle Epoque». В розділі «Різне» представлено фотоматеріали й історичні довідки стосовно уніформи військ інших основних європейських держав того

часу. Розділ «Війна 14–18 рр.» містить список крупних французьких підрозділів (армій і корпусів) в Першій світовій війні, з фотографіями і біографіями їх командирів. Окрім сталого меню відвідувачу також запропоновано швидкий браузер колекції за категоріями. Особливої уваги заслуговує список корисних посилань на цікаві сайти, присвячені історії фотографії і онлайн-викладкам колекцій, а також – арміям періоду 1850–1914 рр. На сайті діє дискусійний форум.

Hussards Photos (Фотографії гусарів) – некомерційний сайт Джерома Ланца, що представляє у відкритому доступі цифрову галерею старих фотографій із особистої колекції, яка цілком присвячена гусарським частинам в арміях різних держав світу і охоплює період до 1914 р. Адреса в Інтернеті: <http://www.hussards-photos.com>. E-mail: djedj@hotmail.com. Мова ресурсу – французька. Інтерактивний каталог атрибутованих фотографій структуровано по країнах. Деякі фотографії окрім інформації про зображену особу супроводжуються короткими коментарями стосовно зображеної уніформи і її окремих елементів. На головній сторінці сайту також розміщено кілька тематичних статей, з яких для дослідника вельми корисною є «*Approches Uniformologique*» (Підходи уніформології). Джером Ланц запропонував певний порівняльний підхід до атрибуції фотодокументів. Зокрема, зіставивши фотографії колекції і порівнявши деякі елементи уніформ, автор виокремив характерні типи головних уборів та манжетів, які можуть допомогти датувати фото та встановити громадянство і військовий підрозділ зображеної особи, а також продемонстрував це на конкретних прикладах.

Soldiers of the Queen – A Virtual Museum of Antique Victorian-era British Military Photographs and Associated Biographical Research (Солдати королеви – Віртуальний музей автентичних фотографій британських військовиків вікторіанської епохи та пов'язані з ними біографічні дослідження). Адреса в Інтернеті: <http://www.soldiersofthequeen.com/>. Персональний некомерційний англомовний сайт, на якому представлено віртуальну галерею атрибутованих автентичних фотографій британських військових домової і колоніальної служби. Каталог упорядковано за адміністративними частинами Британської імперії, персоналіями та іншими категоріями. Наявний пошук по сайту. E-mail куратора музею: curator@soldiersofthequeen.com.

Фотоархів Великої Отеченственной войны 1941–1945 гг. (Фотоархів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.). Адреса в Інтернеті: <http://soldat1941.narod.ru>. E-mail: soldat1941@narod.ru. В онлайн-архіві зібрано унікальні фотографії, зроблені солдатами Вермахту на окупованій території Радянського Союзу. Навігацію по сайту забезпечує просте стале меню. В розділі «Солдаты» розміщено галерею фотографій, на яких зображено вояків Червоної Армії.

Hotel des invalides musée des armées période 1500 a 1870 – Galerie (Готель Інвалідів. Музей армії періоду 1500–1870 рр. – Галерея). Адреса в Інтернеті: www.galerie.roi-president.com/album-26-hotel+des+invalides+musee+

des+armees+periode+1500+a+1870.html. Ресурс являє собою цифрову галерею аматорських фотографій експозиції Музею Армії в Готелі Інвалідів (Франція), на якій представлено зразки уніформ, предмети обмундирування, озброєння і спорядження та інші артефакти XV–XIX ст. Переважна більшість експонатів відноситься до періодів Першої та Другої Імперій. Є можливість вільного завантаження файлів. Мова сайту – французька.

Rathbone Museum of WWII Air Force Uniforms and Insignia (Ретбоун Музей одностроїв і знаків розрізнення військово-повітряних сил Другої світової війни). Адреса в Інтернеті: <http://www.rathbonemuseum.com>. Сторінку засновано у 2000 р. Тодом Ретбоюном (Tod Rathbone). E-mail: tod@rathbonemuseum.com. Мова сайту – англійська. Ресурс репрезентує віртуальний музей, експозиція якого присвячена уніформі і знакам розрізнення льотчиків Другої світової війни й охоплює період 1938–1945 рр. Тематичний матеріал згруповано по країнах за абеткою. Виставка включає автентичні предмети обмундирування, спорядження й знаків розрізнення з приватних колекцій, а також фотографії вояків ВПС в уніформі. Всі зображення супроводжуються описом й історичною довідкою.

Under the Red Star. Cold War Uniform Visor Caps of the Soviet Union 1945-1991 (Під Червоною Зіркою. Формені фуражки Радянського Союзу періоду Холодної війни 1945–1991 рр.). Персональний некомерційний англійськомовний сайт, присвячений колекції радянських формених фуражок періоду Холодної війни, створений з метою популяризації їх колекціонування. Адреса в Інтернеті: <http://www.undertheredstar.com>. E-mail: randallstewart@comcast.net. Ресурс представляє собою зручно структурований віртуальний музей радянських формених фуражок повоєнного періоду із особистої колекції автора сайту. Всі зображення фуражок супроводжуються детальним описом й історичною довідкою. Поза меню пошук по сайту відсутній.

Исторические пуговицы – сайт для коллекционеров (Історичні гудзики – сайт для колекціонерів). Адреса в Інтернеті: <http://www.pugoviza.ru/index.shtml>. Довідково-інформаційний ресурс, присвячений мундирним і ліврейним гудзикам, поясним бляхам (пряжкам) і особистим знакам Російської імперії до 1917 р. Засновник – С. Федосєєв (Росія), 2004 р. Мова сайту – російська. При підготовці ресурсу використовуються гудзики, що збереглися в первозданному вигляді в приватних колекціях, а також знайдені в землі пошуковиками останнім часом. Навігацію по сайту забезпечує стале меню. Також наявний пошук за допомогою пошуковика Google. Наукову цінність представляють насамперед основні розділи: «Классификатор» і «Определитель». В класифікаторі публікуються зображення мундирних і ліврейнних гудзиків / поясних блях (пряжок) Російської імперії до 1917 р. Гудзики і пряжки згруповані відповідно до їх приналежності до військових підрозділів, цивільних міністерств і відомств, учбових закладів і приватних організацій. Другий розділ надає Пошук за надписами, які зустрічаються на мундирних гудзиках / пряжках, а також містить Список описів зображень, що зустрічаю-

ться на цих предметах. Окремої уваги заслуговує розділ «Документи», де розміщуються відскановані з історичних нормативних документів оригінальні рисунки із зображенням не лише власне предметів за темою Сайту, але й зразків обмундирування і знаків розрізнення відомчих установ.

Пряжки Мира (Пряжки Світу). Адреса в Інтернеті: <http://www.pryaga.nm.ru/>. Некомерційний проект, створений з метою популяризації колекціонування ремінних пряжок (блях) світу. Заснований 2005 р. (Росія). E-mail: gosan@mail.ru. Мова сторінки – російська. Автор сайту спробував об'єднати в одному ресурсі матеріали, зібрані з приватних колекцій і мережі Інтернет. Уся довідкова інформація про пряжки зібрана у розділі «Каталог - определитель». Каталог містить анотовані фотографії і графічні зображення пряжок представників Збройних сил, відомчих установ і учбових закладів. Матеріали збірки систематизовано за територіальною ознакою (по частинах світу і країнах). В окремо винесеному пункті каталогу «Виды конструкций» можна ознайомитися з особливостями найбільш поширених конструкцій пряжок у світі. Види конструкцій поділено по країнах, в яких була розроблена та або інша конструкція пряжок. В розділі «Ссылки» розміщено список посилань на сайти близької тематики. Найбільш цікавими й інформаційно насиченими з них є:

Пряжки Германии 1933–1945 (<http://www.germanbuckles.ru/>) – спеціалізований персональний російськомовний ресурс, присвячений ремінним пряжкам Німеччини періоду 1933–1945 рр. Автор – В. Бачурин (Росія), 2007 р. E-mail: blockhaus-1@yandex.ru. На сайті представлено каталог пряжок із особистих колекцій автора, його друзів і колег, у тому числі і зарубіжних, а також зображення пряжок із загальнодоступних джерел в мережі Інтернет;

Das-koppelschloss.de – die Militaria Site über Koppelschlösser (<http://www.das-koppelschloss.de>) – німецькомовний сайт про поясні пряжки військових Німеччини до 1945 р.

Інтернет-ресурси комерційних закладів для колекціонерів

Веб-сторінки, що репрезентують аукціонні дома та магазини військового антикваріату цікаві насамперед великими онлайн-овими ілюстрованими каталогами атрибутованих фахівцями оригінальних зразків історичного військового обмундирування, амуніції, формених аксесуарів та знаків розрізнення із приватних колекцій. Сайти побудовані за спільною схемою: багаторівневі меню та пошукові системи дозволяють відфільтрувати контент за територіальною та хронологічною ознаками, типологічними і видовими критеріями, переглянути каталог поточних лотів. Нижче наводимо Інтернет-адреси відомих онлайн-ових антикварних магазинів і аукціонів, що спеціалізуються на мілітарії (військовій тематиці):

1. Antik1941.ru: Военный антиквариат (Російська Федерація) – www.antik1941.ru Мова сайту – російська. Магазин здійснює продаж антикваріату часів Першої та Другої Світових війн і війни у В'єтнамі.

2. ESPENLAUB MILITARIA (Естонія) – англomовна версія: <http://www.aboutww2militaria.com>, російськомовна: <http://atthefront.eu/>. На сайті представлені уніформа, головні убори, знаки розрізнення, сталеві шоломи, спорядження і амуніція армії Третього Рейху 1933–45 рр., Червоної Армії 1917–43 рр., Радянської армії 1943–50-х рр., армії царської Росії, кайзерівської Німецької армії до 1918 р.

3. Militaria321.com – The World's Biggest Militaria Auction House (Найбідьший онлайнвий Аукціонний дім військової тематики) (Ліхтенштейн) – <http://www.militaria321.com>. Мова сайту – німецька / англійська / італійська / французька / іспанська / російська / польська.

4. RUSSFRONT.RU (Російська Федерація) – <http://russfront.ru>. Інтернет-магазин воєнного антикваріату Росії, СРСР, Німеччини. Мова – російська.

5. San Giorgio Aste Srl (Аукціонний дім, Італія) – <http://www.sangiorgioaste.com>. Мова – італійська / англійська / французька.

6. Militaria Berliner Auktionshaus für Geschichte (Німеччина) – <http://www.berliner-auktionshaus.com/katalog/cfml/home.cfm>. Мова – німецька / англійська / російська.

7. LionGate Arms & Armour Inc. (США) – <http://www.liongate-armsandarmour.com> Мова сайту – англійська.

8. German Militaria Collectibles (США) – <http://www.germanmilitariacollectibles.com/>. Мова сайту – англійська.

9. Philipp Militaria – Ankauf und Verkauf militärischer Antiquitäten (Німеччина) – <http://www.philipp-militaria.com/>. Мова сайту – німецька / англійська.

10. Alpenkorps – Военный антиквариат: продажа, покупка, обмен (Російська Федерація) – <http://www.alpenkorps.com/>. Мова – російська.

11. Germaniateutonia-Militaria – An u. Verkauf historischer Militaria beider Weltkriege (Німеччина) – <http://www.germaniateutonia-militaria.de/> Мова – німецька.

12. Waterloo – Антикварный салон (Російська Федерація) – <http://waterloo-collection.ru>. Мова сайту – російська.